

Хмельницький національний університет
Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту
Кафедра психології та педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Другий (магістерський) рівень вищої освіти

Рівень вищої освіти

ПСИХОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ЧИННИК ЗАПОБІГАННЯ
КОНФЛІКТІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ
ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ

Назва теми

Галузь знань – 05 Соціальні та поведінкові науки

Шифр і назва галузі знань

Спеціальність – 053 Психологія

Шифр і назва спеціальності

Шифр 241019

номер ІНІ

Виконала: здобувачка ІІ курсу, гр. ППмз-24-2 Білиця Лілія БИЧКОВА

Підпис

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Міхєєва Людмила МІХЄЄВА

науковий ступінь, вчене звання

Підпис

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

До захисту допускаю:
Зав. кафедри психології та педагогіки
доктор психологічних наук, професор

Комар
Підпис

Таїсія КОМАР

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

1 грудня 2025 р.

Хмельницький, 2025

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту
Кафедра психології та педагогіки
Освітній рівень другий (магістерський)
Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
Спеціальність 053 «Психологія»
Освітня програма освітньо-професійна програма «Психологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри психології та педагогіки

Таїсія КОМАР

протокол № 5 від 12 грудня 2024 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
Лілії БИЧІКОВОЇ

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ здобувача

1. Тема кваліфікаційної роботи: «Психологічна компетентність як чинник запобігання конфліктів у професійній діяльності майбутніх працівників освітньої сфери».

Керівник кваліфікаційної роботи: Людмила МІХЕСВА, кандидат педагогічних наук, доцент

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ, науковий ступінь, вчене звання

Затверджено наказом ректора університету від 25 серпня 2025 р. № 65

2. Строк подання здобувачем роботи на кафедру 01 грудня 2025 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали звіту з переддипломної практики, комплекс методів та методик дослідження: методика Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей» (адаптація І. Семків); методика «Тест на оцінку самоконтролю в спілкуванні» (М. Снайдер); методика «Визначення рівня емоційного інтелекту» (Н. Холл); методика «Діагностика типових способів поведінки в конфліктних ситуаціях» (К. Томас); анкета.

4. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань, які потрібно розробити): вступ, розділ 1 Теоретичні засади вивчення психологічної компетентності майбутніх працівників освітньої сфери, науково-теоретичні основи визначення поняття «психологічна компетентність», психологічна компетентність як умова професійної діяльності працівників освітньої сфери, структурні компоненти психологічної компетентності майбутніх працівників освітньої сфери, висновки до розділу; розділ 2 Емпіричне дослідження компонентів психологічної компетентності як чинника запобігання конфліктам у професійній діяльності майбутніх працівників освітньої сфери, організація та методика проведення дослідження, аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження,

тренінг розвитку психологічної компетентності як засобу запобігання конфліктам у майбутніх працівників освітньої сфери, висновки до розділу; висновки, перелік джерел посилання, додатки.

5. Перелік графічного матеріалу (із зазначенням обов'язкових креслень) 6 рисунків, 5 таблиць.

6. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

Дата видачі завдання 12 грудня 2024 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів (розділів) кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапу роботи	Примітка
1	Вибір теми дослідження. Визначення об'єкта і предмета дослідження, постановка мети і завдань.	До 01 січня 2025 р.	виконано
2	Визначення теоретико-методологічних засад дослідження. З'ясування актуальності проблеми.	До 03 березня 2025 р.	виконано
3	Оформлення вступу кваліфікаційної роботи.	До 01 вересня 2025 р.	виконано
4	I розділ кваліфікаційної роботи.	До 10 вересня 2025 р.	виконано
5	II розділ кваліфікаційної роботи.	До 01 жовтня 2025 р.	виконано
6	Загальні висновки.	До 03 листопада 2025 р.	виконано
7	Оформлення кваліфікаційної роботи.	До 01 грудня 2025 р.	виконано
8	Попередній захист кваліфікаційної роботи.	<u>18.11.</u> 2025 р.	виконано
9	Захист кваліфікаційної роботи (відповідно графіку)	<u>30</u> грудня 2025 р.	виконано

Здобувач Бичикова Лілія БИЧКОВА

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Керівник роботи Міхесва Людмила МІХЕСВА

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

АНОТАЦІЯ

Тема кваліфікаційної роботи «Психологічна компетентність як чинник запобігання конфліктів у професійній діяльності майбутніх працівників освітньої сфери».

Здобувач Лілія БИЧКОВА

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Керівник Людмила МІХЕСВА

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Кваліфікаційна робота включає 64 сторінки, 6 таблиць, 5 рисунків, перелік джерел посилання складає 64 найменування, 1 додаток.

Ключові слова: психологічна компетентність, компоненти психологічної компетентності, конфлікт, майбутні працівники освітньої сфери.

Об'єкт дослідження: психологічна компетентність майбутніх працівників освітньої сфери.

Предмет дослідження: компоненти психологічної компетентності майбутніх педагогічних працівників.

За результатами дослідження розроблено тренінг розвитку психологічної компетентності майбутніх педагогічних працівників як засобу запобігання конфліктам.

Одержані результати можуть бути використані кураторами академічних груп, практичними психологами та викладачами вищої школи для профілактики й корекції деструктивних проявів у міжособистісній взаємодії студентів, а також для підготовки майбутніх освітян до конструктивного вирішення конфліктних ситуацій у професійній діяльності.

Дипломник Лілія БИЧКОВА

Підпис

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Дата подання кваліфікаційної роботи до захисту 01 грудня 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ	10
1.1 Науково-теоретичні основи визначення поняття «психологічна компетентність»	10
1.2 Психологічна компетентність як умова професійної діяльності працівників освітньої сфери	18
1.3 Структурні компоненти психологічної компетентності майбутніх працівників освітньої сфери	27
Висновки до розділу	35
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМПОНЕНТІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ЧИННИКА ЗАПОБІГАННЯ КОНФЛІКТАМ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ	37
2.1 Організація та методика проведення дослідження	37
2.2 Аналіз та інтерпретація отриманих результатів	42
2.3 Тренінг розвитку психологічної компетентності як засобу запобігання конфліктам у майбутніх працівників освітньої сфери	55
Висновки до розділу	61
ВИСНОВКИ	63
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ	65
ДОДАТКИ	72
ДОДАТОК А ПРОГРАМА ТРЕНІНГУ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ЗАСОБУ ЗАПОБІГАННЯ КОНФЛІКТАМ У МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ	72

ВСТУП

Актуальність теми дослідження визначається сучасними умовами розвитку українського суспільства, в яких сфера освіти зазнає суттєвих трансформацій, пов'язаних із реформуванням системи, інтеграцією в європейський освітній простір та підвищенням вимог до професійної підготовки педагогічних кадрів. Майбутні працівники освітньої сфери дедалі частіше стикаються із необхідністю не лише передавати знання, а й виконувати функції організатора комунікації, медіатора, наставника та психолога для учнів і студентів. Одним із ключових викликів їхньої професійної діяльності стає проблема конфліктів, які можуть виникати між учителем і учнями, між педагогами та батьками, а також у професійному середовищі між колегами. У багатьох випадках саме неготовність педагогів до конструктивного вирішення конфліктів стає причиною погіршення психологічного клімату, зниження мотивації учасників освітнього процесу та зростання професійного вигорання.

Особливу актуальність ця проблема має в умовах сучасних соціальних викликів – військових дій, економічної нестабільності, зростання рівня стресових навантажень, що прямо впливають на освітнє середовище. Від майбутнього педагога очікується не лише професійна компетентність у галузі викладання, а й високий рівень психологічної культури, що дозволяє підтримувати баланс між особистими й професійними вимогами, уникати деструктивних конфліктів, сприяти гармонізації взаємин у колективі та створювати умови для повноцінного розвитку особистості учня. Таким чином, розвиток психологічної компетентності виступає ключовою умовою підвищення ефективності педагогічної діяльності, запобігання конфліктам та формування позитивного іміджу сучасного вчителя, що й обґрунтовує актуальність дослідження обраної теми.

Проблема формування психологічної компетентності майбутніх педагогів та її значення для запобігання конфліктам у професійній діяльності стала предметом дослідження багатьох учених. Зокрема, цю тематику розглядали такі

вітчизняні науковці, як І. Бех, Л. Божович, О. Кірсанов, Л. Орбан-Лембрик, Н. Пов'якель, Л. Снігур, Т. Титаренко, С. Яковенко та ін., які наголошують на важливості розвитку комунікативних, емоційно-вольових і когнітивних складових професійної підготовки педагогів. Значний внесок у розуміння ролі психологічної компетентності зробили й зарубіжні дослідники – Д. Гоулман, Г. Келлі, К. Роджерс, Г. Олпорт, Р. Шмітт та ін., які вивчали психологічні механізми регуляції поведінки, емоційного інтелекту та конструктивної взаємодії у міжособистісних стосунках.

Попри наукові здобутки, аналіз літератури й педагогічної практики свідчить, що у процесі професійної підготовки майбутніх працівників освітньої сфери недостатньо уваги приділяється саме формуванню психологічної компетентності як важливого чинника запобігання конфліктам. Це може зумовлювати труднощі у конструктивному вирішенні суперечок, зниженні ефективності комунікації та створювати ризики деструктивних проявів у професійному середовищі.

Таким чином, тема дослідження є актуальною, оскільки відповідає сучасним вимогам до підготовки педагогів та спрямована на підвищення їхньої готовності до ефективної міжособистісної взаємодії, гармонізації освітнього середовища та профілактики конфліктних ситуацій.

Об'єктом дослідження є психологічна компетентність майбутніх працівників освітньої сфери.

Предмет дослідження: компоненти психологічної компетентності майбутніх педагогічних працівників.

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження компонентів психологічної компетентності майбутніх працівників освітньої сфери.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукових праць із проблеми психологічної компетентності та конфлікту в професійній діяльності педагогічних працівників.

2. Визначити структуру та змістові компоненти психологічної компетентності майбутніх освітян як чинника запобігання конфліктам.

3. Провести емпіричне дослідження рівня сформованості компонентів психологічної компетентності студентів – майбутніх працівників освітньої сфери.

4. Розробити тренінг розвитку психологічної компетентності майбутніх педагогічних працівників як засобу запобігання конфліктам.

Гіпотеза дослідження: передбачається, що психологічна компетентність є вагомим чинником запобігання конфліктам у професійній діяльності майбутніх педагогічних працівників, а її цілеспрямований розвиток за допомогою спеціально організованого тренінгу сприятиме підвищенню здатності студентів конструктивно вирішувати конфліктні ситуації, знижувати рівень деструктивної взаємодії та формувати гармонійні професійні стосунки.

Методи дослідження: в процесі здійснення дослідження для вирішення поставлених завдань використано такі методи:

– *теоретичні методи:* аналіз, синтез, порівняння та узагальнення наукових джерел з проблеми дослідження;

– *емпіричні методи:* 1) методика Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей» (адаптація І. Семків); 2) методика «Тест на оцінку самоконтролю в спілкуванні» (М. Снайдер); 3) методика «Визначення рівня емоційного інтелекту» (Н. Холл); 4) методика «Діагностика типових способів поведінки в конфліктних ситуаціях» (К. Томас); 5) анкета.

– *методи математичної обробки даних.*

Практичне значення дослідження полягає у розробці тренінгу розвитку психологічної компетентності майбутніх педагогічних працівників як засобу запобігання конфліктам. Запропоновані методичні матеріали можуть бути використані кураторами академічних груп, практичними психологами та викладачами вищої школи для профілактики й корекції деструктивних проявів у міжособистісній взаємодії студентів, а також для підготовки майбутніх освітян до конструктивного вирішення конфліктних ситуацій у професійній діяльності.

Експериментальна база дослідження. Емпіричне дослідження проводилось на базі Хмельницького національного університету. До експерименту було залучено 32 студента 3 курсу, із них: 15 здобувачів освіти гуманітарно-педагогічного факультету спеціальності Середня освіта (Польська мова і література; Українська мова та література; Українська мова та література. Англійська мова) і 17 студентів факультету здоров'я, психології, фізичної культури та спорту спеціальності Середня освіта (Фізична культура).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати роботи доповідались та обговорювались на: кафедральному науковому семінарі «Сучасні досягнення в наукових дослідженнях здобувачів вищої освіти другого і третього рівнів – 2025», тема доповіді: «Результати емпіричного дослідження психологічної компетентності як чинника запобігання конфліктів у професійній сфері майбутніх працівників освітньої сфери», (м. Хмельницький, 17-18 листопада 2025 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегічні орієнтири освіти та реабілітації в умовах воєнного стану та повоєнного часу: проблеми, рішення, перспективи» (28 жовтня 2025 року), тема доповіді: «Психологічна компетентність як запорука конструктивного вирішення конфліктних ситуацій в освітньому процесі», стаття «Психологічна компетентність педагога як фактор підвищення ефективності міжособистісної взаємодії в освітньому середовищі» (Психологічні травелоги. Науковий журнал. Хмельницький, 2025, № 3).

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, переліку джерел посилання (64 найменування) та 1 додатку. Загальний обсяг дипломної роботи – 77 сторінок машинописного тексту (основна частина – 64 сторінки). Робота містить 6 таблиць та 5 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ

1.1 Науково-теоретичні основи визначення поняття «психологічна компетентність»

Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті підкреслює, що основним завданням вітчизняної освітньої системи є створення сприятливих умов для розвитку та самореалізації кожної особистості, а також забезпечення випускників середньої й вищої школи якісною освітою. Більшість учених-педагогів та практиків освітньої сфери вважають, що підготовка спеціалістів у будь-якій галузі має відбуватися на новій концептуальній основі, орієнтованій на компетентнісний підхід. При цьому ключовими поняттями цього підходу виступають компетенція та компетентність [16].

Важливо розмежовувати поняття «компетенція», «компетентний» і «компетентність». Так, під компетенцією розуміють визначене коло повноважень установи, організації або ж сукупність професійних функцій, закріплених за фахівцем. Термін «компетентний» характеризує людину, яка володіє необхідними знаннями, уміннями та здатна діяти на високому професійному рівні. Натомість «компетентність» означає інтегровану здатність особистості якісно й результативно виконувати певний вид діяльності [57, с. 124].

У Новому словнику іншомовних слів поняття компетенція трактується як поінформованість та досвідченість у певній сфері, наявність кваліфікації та авторитетності, а також як коло прав і повноважень, якими наділена особа чи установа [58, с. 311].

Новий український тлумачний словник доповнює це тлумачення, зазначаючи, що компетенція передбачає ґрунтовну обізнаність у певній галузі

знань чи діяльності, а також окреслює межі повноважень організації, установи чи окремої особи [41, с. 296].

В. Байденко розглядає компетенцію як здатність якісно й результативно виконувати певні дії в різних умовах, демонструючи високий рівень самоконтролю, уміння оцінювати власні дії та швидко пристосовуватися до змін середовища. Вона передбачає відповідність професійним вимогам і стандартам, врахування потреб ринку праці та вміння успішно здійснювати специфічні види діяльності залежно від завдань чи проблемних ситуацій [16].

М. Головань у статті «Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду» [16] зазначає, що термін «компетенція» застосовується і як узагальнена характеристика якості підготовки випускника, що відображає результат освіти у вигляді набутого досвіду різних типів. Зокрема, йдеться про:

- досвід пізнавальної діяльності, що виражається у вигляді системи знань;
- досвід виконання відомих способів діяльності, який виявляється в уміннях діяти за зразком;
- досвід творчої діяльності, що проявляється у здатності знаходити ефективні рішення у проблемних ситуаціях;
- досвід емоційно-ціннісних ставлень, який закріплюється у вигляді особистісних орієнтацій.

Інакше кажучи, компетенція охоплює не лише знання, а й уміння, здатність до творчості та сформованість ціннісних установок, що в сукупності визначають якість особистості як результат освітнього процесу.

Таким чином, компетенція у широкому розумінні – це поєднання знань, умінь, досвіду та прав, які дозволяють особистості або інституції ефективно діяти у визначеній сфері, приймати обґрунтовані рішення та нести відповідальність за їх реалізацію. Вона відображає як інтелектуальну й професійну готовність діяти, так і юридично визначені межі відповідальності та повноважень.

У сучасній психолого-педагогічній літературі відсутнє єдине та остаточно усталене визначення поняття «компетентність» (від лат. *competens* – «здатний», «відповідний»), яке походить від терміна «компетентний». У наукових джерелах спостерігається різноманіття підходів до його трактування. Зокрема, дослідники оперують такими поняттями, як «педагогічна компетентність» (Л. Мітіна), «професійна компетентність педагога» (Б. Гершунський, В. Сластьонін, А. Маркова, Ф. Хедоурі), «психолого-педагогічна компетентність» (М. Лук'янова), «соціально-психологічна компетентність» (Л. Петровська). Це свідчить про багатогранність феномену та необхідність подальшого уточнення його змісту залежно від контексту професійної діяльності [12].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття компетентність трактується як наявність у людини достатнього обсягу знань, що дає їй змогу орієнтуватися в певній сфері, робити обґрунтовані висновки та висловлювати авторитетну думку [8, с. 445].

У контексті професійної підготовки І. Зязюн розглядає компетентність як здатність спеціаліста розв'язувати завдання певного класу, що передбачає володіння необхідними знаннями, вміннями, навичками та відповідним досвідом [23, с. 14].

Науковиця С. Вітвицька, аналізуючи компетентність не лише як результат підготовки, а й як показник професіоналізму, визначає її як специфічну здатність особистості до продуктивної діяльності у певній сфері. Вона підкреслює, що компетентність включає спеціалізовані знання, вміння, навички, практичний досвід їх застосування та відповідальне ставлення до виконання професійних функцій [10, с. 54].

К. Климова трактує компетентність як результат оволодіння компетенціями та водночас як характеристику особистості фахівця, що поєднує знання, вміння, навички, професійний досвід та здатність до рефлексії щодо результатів власної діяльності [25, с. 32].

Таким чином, у підходах І. Зязюна, С. Вітвицької та К. Климової компетентність розглядається як інтегральна характеристика особистості

фахівця, що поєднує знання, уміння, навички та практичний досвід їх застосування. Спільним у цих визначеннях є акцент на здатності ефективно розв'язувати професійні завдання, а також на усвідомленому та відповідальному ставленні до виконання функцій. Водночас К. Климова додатково підкреслює значущість рефлексії результатів власної діяльності, що поглиблює розуміння компетентності як динамічного утворення, тісно пов'язаного з особистісним і професійним розвитком.

А. Маркова розуміє компетентність як інтеграцію певних психологічних якостей і станів людини, які забезпечують її здатність діяти самостійно й відповідально, а також сприяють формуванню умінь та навичок ефективно долати життєві чи професійні труднощі [20, с. 94].

Н. Кузьміна визначає компетентність як поєднання психологічних знань, умінь і навичок, які потрібні людині для ефективного навчання та гармонійного розвитку її особистості [20, с. 94].

Іншого значення поняттю «компетентність» надає Н. Бібік, розглядаючи його як результат освіти, що формується не лише завдяки змісту навчання, але й у процесі соціальної взаємодії – як міжособистісної, так і в ширшому культурному та інституційному контексті [6, с. 46].

Подібної думки дотримується й О. Пометун, яка визначає компетентність як організовану систему знань, умінь, навичок і ставлень, що набуваються у процесі навчання та виступають показником результативності освітньої діяльності. Дослідниця підкреслює, що ці складові дають змогу особистості ефективно вирішувати проблеми у конкретній сфері, знаходити оптимальні рішення та відокремлювати суттєве від другорядного. При цьому компетентність, на її думку, може мати різні рівні розвитку, і мінімально необхідний рівень є достатнім для досягнення результату та виконання професійних функцій [49, с. 17].

Схожі підходи простежуються й у працях О. Дубасенюк, Н. Сидорчук та інших вітчизняних науковців, які розглядають компетентність у двох аспектах: як індивідуальну характеристику особистості, що забезпечує успішну інтеграцію

в соціум, та як інтегрований результат освіти, що зміщує акценти з простого накопичення знань і навичок на здатність їх практично застосовувати й трансформувати у нових умовах [33].

В. Вовк і С. Мельничук трактують компетентність як найвищий рівень професійності, що передбачає ґрунтовну підготовку фахівця. Вона проявляється у якісному володінні професійною діяльністю, усвідомленні особистісних цілей і результатів, здатності адекватно оцінювати власні професійні якості та співвідносити їх із загальними й спеціальними компетентностями, а також із запланованими програмними результатами [12, с. 66].

Отже, у більшості наукових підходів компетентність розглядається як інтегральний показник професіоналізму, що поєднує знання, уміння, навички, досвід, рефлексію та особистісні якості фахівця. Вона визначає здатність не лише ефективно виконувати професійні функції, а й усвідомлювати власні результати та постійно вдосконалюватися у професійній діяльності.

Аналіз наукових підходів дає підстави стверджувати, що поняття «компетентність» трактується як багатогранне явище, яке інтегрує знання, уміння, навички, досвід, особистісні якості та здатність до рефлексії, забезпечуючи ефективне виконання професійних функцій. Разом з тим, у межах професійної підготовки майбутніх працівників освітньої сфери особливого значення набуває саме психологічна компетентність, оскільки вона безпосередньо пов'язана з умінням налагоджувати міжособистісні взаємини, попереджувати та конструктивно вирішувати конфлікти, що є невід'ємною складовою педагогічної діяльності. Тому доцільно розглянути основні наукові підходи до визначення поняття «психологічна компетентність».

О. Цільмак визначає психологічну компетентність як здатність людини результативно використовувати впорядковану систему знань про особистість – як індивіда, суб'єкта діяльності та соціальну істоту – у власному житті, професійній сфері та різних формах взаємодії. Наявність високого рівня психологічної компетентності сприяє успішному виконанню діяльності та

ефективній взаємодії в системах «людина-людина», «людина-колектив», «людина-соціальні групи» [57, с. 125].

Згідно з Є. Вербаном, психологічна компетентність передбачає здатність особистості:

- об'єктивно оцінювати власні здібності, ресурси, рівень амбіцій та психологічні особливості;
- визначати оптимальні способи поведінки в різних ситуаціях;
- контролювати емоційні стани та ефективно долати складні життєві та стресові ситуації [9].

За О. Бондарчук, психологічна компетентність особистості оцінюється насамперед через результати її діяльності. Вона проявляється у здатності ефективно виконувати професійні завдання та вирішувати проблеми, використовуючи набуті знання та навички, зокрема в межах професійної взаємодії типу «людина-людина» [39]. Отже, автор стверджує, що психологічна компетентність постає як цілісне особистісне утворення, яке проявляється на різних рівнях психологічної реальності індивіда: у внутрішньому вимірі – через здатність до саморегуляції, а у зовнішньому – через професійну діяльність та міжособистісну взаємодію [7, с. 34].

Л. Орбан-Лембрик визначає психологічну компетентність як комплекс знань (комунікативних, інтерактивних та перцептивних), які дозволяють особистості орієнтуватися в соціальному середовищі, різноманітних ситуаціях і міжособистісних взаємодіях, а також приймати обґрунтовані та ефективні рішення [42].

В. Семиченко визначає психологічну компетентність як атрибут особистісного рівня, що включає систему набутих способів, за допомогою яких людина здатна ефективно розв'язувати проблеми та завдання своєї життєдіяльності. На думку автора, окремі знання, уміння чи навички стають дійсно ефективними лише тоді, коли інтегруються в цілісну систему, взаємодіють із іншими її складовими, ієрархізуються, модифікуються та гнучко застосовуються залежно від мети та умов діяльності або міжособистісної

взаємодії. В. Семиченко підкреслює, що формування психологічної компетентності не може ґрунтуватися на механічному запам'ятовуванні психологічних фактів чи правил, що наче диктують, як слід поводитися в тих чи інших ситуаціях [12, с. 66].

У науковій літературі психологічна компетентність розглядається як відносно самостійний компонент професійної компетентності. За Т. Єрмаковим, її сутність полягає у здатності людини ефективно взаємодіяти з оточенням у системі міжособистісних відносин. Це передбачає вміння орієнтуватися в соціальних ситуаціях, розпізнавати індивідуальні риси та емоційний стан інших, а також добирати найбільш доречні способи спілкування [21, с. 200].

Є. Вахромов розглядає психологічну компетентність як особливий мотиваційний стан, що виражається у готовності діяти цілеспрямовано, спираючись на набуті психологічні знання [30, с. 548].

Д. Андрющенко та І. Логінова трактують її як сукупність особистісних характеристик, до яких належать розуміння механізмів переживань, міжособистісних і групових процесів, а також сформованість власної позиції, комунікативних умінь і здатності до рефлексії [30, с. 548].

Науковець О. Бакаленко у статті «Психологічна компетентність як ключова компетентність сучасного фахівця» трактує психологічну компетентність у межах компетентнісного підходу як здатність людини до усвідомлення себе, контролю власних дій та емоцій, налагодження результативного спілкування і співпраці з оточенням, а також до постійного особистісного зростання й реалізації власного потенціалу [1, с. 136].

Важливим є внесок І. Сингаївської та І. Шпичака, які визначають психологічну компетентність як володіння необхідними знаннями, вміннями й навичками у сфері психології, що дають змогу людині вести повноцінне, змістовне й гармонійне життя, приносити користь собі та іншим, а також забезпечувати ефективне функціонування організацій [51].

Аналіз науково-теоретичних підходів до розуміння поняття «психологічна компетентність» засвідчив багатогранність його трактувань. Дослідники

розглядають її як відносно самостійну складову професійної компетентності, що виявляється у здатності до ефективної взаємодії та орієнтації в системі міжособистісних відносин (Т. Єрмаков), як особистісне утворення, що інтегрує внутрішню сферу саморегуляції та зовнішню активність у діяльності й спілкуванні. У працях Є. Вахромова вона постає як специфічний мотиваційний стан, що спонукає людину до цілеспрямованих дій, ґрунтованих на психологічних знаннях, тоді як Д. Андрющенко та І. Логінова акцентують увагу на її багатокomпонентному характері, який охоплює уявлення про психічні та соціальні процеси, а також розвинуті комунікативні й рефлексивні навички. У дослідженнях О. Бакаленка підкреслюється компетентнісний підхід, де психологічна компетентність визначається як здатність особистості до самопізнання, самоконтролю, саморозвитку й результативної взаємодії з іншими. Водночас І. Сингаївська та І. Шпичак наголошують на її практичній значущості як системи знань і навичок, що забезпечують повноцінність життя людини, сприяють благополуччю оточення та підвищують ефективність функціонування соціальних і професійних структур.

Отже, психологічна компетентність розглядається сучасними науковцями не лише як набір знань чи умінь, а як системне особистісне утворення. Вона інтегрує здатність людини до самопізнання й саморегуляції, розуміння себе та інших, а також готовність застосовувати психологічні знання для конструктивної взаємодії, вирішення проблем і особистісного розвитку.

Таким чином, психологічна компетентність – це цілісна інтегральна характеристика особистості, що включає систему знань про психічні процеси, емоційні стани й міжособистісні взаємини, розвинуті вміння та навички самопізнання, саморегуляції, комунікації й рефлексії, а також готовність застосовувати їх у повсякденному житті та професійній діяльності. Вона проявляється у здатності ефективно взаємодіяти з людьми, приймати зважені рішення в соціальних ситуаціях, забезпечувати власний розвиток і сприяти гармонійному функціонуванню соціального середовища.

1.2 Психологічна компетентність як умова професійної діяльності працівників освітньої сфери

У Законі України «Про вищу освіту» (2014 р.) [22] та проєкті Концепції розвитку освіти України на 2015–2025 роки [28] окреслено основні напрями модернізації професійної підготовки педагогічних кадрів. Йдеться про впровадження сучасних європейських освітніх технологій, що узгоджуються зі стратегічними рамками європейського співробітництва у сфері освіти і навчання [64]. Серед головних орієнтирів визначено: забезпечення безперервності освіти, академічної мобільності; підвищення якості та результативності освітнього процесу й професійної підготовки; розвиток соціальної згуртованості та громадянської активності; стимулювання інноваційності й творчості на всіх рівнях освіти.

У таких умовах професійна діяльність педагога потребує не лише особистісних психологічних якостей, а й ґрунтовної системи психологічних знань і навичок. Саме вони забезпечують здатність якісно та компетентно виконувати педагогічні функції, створювати умови для гармонійного становлення та всебічного розвитку здобувачів освіти. Це означає, що працівники освітньої сфери мають бути психологічно компетентними у вирішенні завдань професійної діяльності.

Професійна діяльність педагогічних працівників, незалежно від рівня освіти, у якій вони працюють (школа чи заклад вищої освіти), має низку характерних особливостей, що відрізняють її від інших видів професійної діяльності. Насамперед вона є соціально значущою та спрямованою на формування інтелектуального, духовного та особистісного потенціалу суспільства. Учитель чи викладач не лише транслює знання, а й виступає організатором, наставником, вихователем, психологом, а часто й посередником між особистістю та соціумом.

До ключових особливостей професійної діяльності працівників освітньої сфери належать:

1. Поліфункціональність діяльності. Учитель чи викладач виконує одразу кілька ролей – він є джерелом знань, організатором навчальної діяльності, вихователем, психологом-консультантом, фасилітатором комунікації в колективі. Педагогічна діяльність включає навчальну, виховну, діагностичну, прогностичну та розвивальну функції, що потребує інтегрованих професійних умінь і психологічної готовності.

2. Висока емоційна насиченість. Робота вчителя і викладача відбувається в умовах постійного міжособистісного спілкування з дітьми, підлітками, молоддю чи дорослими студентами. Це вимагає від педагога розвиненої емоційної стійкості, здатності до емпатії, толерантності та врівноваженості, адже кожна взаємодія може містити потенціал як для співпраці, так і для конфлікту.

3. Суб'єкт-суб'єктний характер взаємодії. На відміну від багатьох інших професій, діяльність педагога не може бути зведена лише до механічної передачі знань. Вона будується на діалозі та партнерстві, коли педагог і здобувач освіти є рівноправними суб'єктами освітнього процесу. Від якості цієї взаємодії значною мірою залежить успішність навчання та формування особистості

4. Творчий та інноваційний характер діяльності. Сучасний освітній простір динамічно змінюється, що зумовлює необхідність педагогів постійно оновлювати методи, застосовувати інтерактивні технології, креативно підходити до організації занять. Це потребує гнучкого мислення, відкритості та самоосвіти.

5. Високий рівень відповідальності. Професійна діяльність педагогічного працівника пов'язана з відповідальністю не лише за навчальні результати, а й за формування ціннісних орієнтацій, соціальних навичок, психологічного благополуччя здобувачів освіти. Учитель чи викладач є носієм соціальних і моральних норм, взірцем для наслідування, тому його особисті риси безпосередньо впливають на виховний результат.

6. Необхідність постійного професійного й особистісного розвитку. Умови сучасного освітнього середовища вимагають від педагогів готовності до неперервного навчання, самовдосконалення та набуття нових компетентностей. Професія вчителя чи викладача передбачає саморефлексію, критичне

оцінювання власної діяльності та постійне вдосконалення психологічної компетентності.

7. Психологічна складність педагогічної діяльності. Працівники освітньої сфери постійно стикаються з необхідністю розв'язувати конфліктні ситуації, знаходити індивідуальний підхід до кожного учня чи студента, підтримувати позитивний психологічний клімат у колективі. Це зумовлює актуальність розвитку комунікативної, емоційно-регулятивної та конфліктологічної компетентності.

Отже, професійна діяльність педагогів характеризується багатогранністю, високими психологічними вимогами та значущим впливом на розвиток особистості здобувачів освіти. Саме тому психологічна компетентність стає ключовою умовою ефективності роботи працівників освітньої сфери, адже без неї неможливо досягти ні продуктивної взаємодії, ні виховного, ні навчального ефекту.

Науковці Б. Барчі та К. Магерович у статті «Психологічні компетенції та компетентності сучасного вчителя» підкреслюють, що успішність педагогічної діяльності значною мірою визначається рівнем сформованості психологічних компетенцій учителя. Вони вважають, що сучасний педагог повинен не лише ґрунтовно володіти предметними знаннями, а й демонструвати високий рівень психологічної підготовки. До таких ключових компетенцій, на думку авторів, належать:

– Емпатія та розуміння емоційного стану учнів. Ця компетенція передбачає здатність учителя не лише розуміти навчальні труднощі учня, а й усвідомлювати його емоційний стан, внутрішні переживання та потреби. Вміння співпереживати допомагає педагогу встановлювати довірливі стосунки, підтримувати позитивний емоційний клімат та мотивувати дітей до навчання.

– Адаптація до різних стилів навчання. Учні мають індивідуальні особливості у сприйнятті інформації: хтось краще засвоює матеріал через зорові образи, інші – через слухові чи практичні дії. Вчитель із розвинутою психологічною компетентністю здатний виявляти ці відмінності та обирати

методи викладання, які відповідають конкретним потребам. Це дозволяє забезпечити індивідуальний підхід, сприяє кращому засвоєнню матеріалу та розвитку здібностей кожного учня.

– Управління класом і вирішення конфліктів. Педагог має володіти навичками конструктивного управління поведінкою учнів, створюючи дисципліновану та водночас доброзичливу атмосферу. Важливо також розпізнавати причини конфліктних ситуацій між учнями чи між учнем і вчителем та знаходити способи їх вирішення мирним, ненасильницьким шляхом. Це сприяє розвитку у дітей навичок соціальної взаємодії й формує повагу до інших.

– Формування атмосфери психологічної безпеки. Ефективне навчання можливе лише в умовах довіри, взаємоповаги та підтримки. Учитель, який розуміє значення психологічної безпеки, створює середовище, де учні не бояться висловлювати думки, ставити запитання чи робити помилки. Така атмосфера зменшує рівень тривожності, підвищує самооцінку учнів і стимулює їх до активної участі у навчальному процесі.

– Саморозвиток і відкритість до педагогічних новацій. Сучасний учитель має бути готовим до постійного професійного зростання, адже освітнє середовище швидко змінюється. Це включає опанування нових методик, технологій, інтеграцію інноваційних форм роботи та розвиток власної психологічної культури. Готовність до самовдосконалення дозволяє педагогу бути гнучким і відповідати на виклики сучасної освіти [4, с. 128].

Таким чином, дослідники акцентують на тому, що психологічна компетентність є невід’ємною умовою ефективної роботи вчителя, оскільки саме вона забезпечує результативну взаємодію з учнями, створює позитивне освітнє середовище та сприяє розвитку особистості дитини.

Психологічна компетентність учителя є ключовим чинником успішного навчально-виховного процесу. Вона дозволяє:

– організовувати ефективне навчання, враховуючи вікові й індивідуальні особливості учнів;

- виявляти та підтримувати мотивацію до навчання, сприяти розвитку інтересу та пізнавальної активності;
- регулювати емоційний стан учнів, запобігати конфліктам у класі та створювати сприятливу психологічну атмосферу;
- виявляти та підтримувати емоційно-ціннісні орієнтації учнів, допомагаючи їм формувати соціальні та моральні компетенції;
- проводити саморефлексію та професійний самоконтроль, щоб уникати вигорання та зберігати стабільну продуктивність.

Отже, психологічна компетентність учителя забезпечує ефективність освітньої взаємодії, сприяє розвитку особистості кожного учня та підвищує якість навчально-виховного процесу.

У професійній діяльності викладача закладу вищої освіти психологічна компетентність набуває особливого значення через специфіку студентського середовища та складніші навчально-організаційні завдання. Вона дозволяє:

- налагоджувати професійний діалог зі студентами, враховуючи різні рівні підготовки, мотивації та психологічних особливостей;
- здійснювати педагогічну діагностику, виявляти труднощі навчання та пропонувати ефективні шляхи їх подолання;
- формувати навички самостійного навчання та критичного мислення, стимулюючи студентів до активної участі в освітньому процесі;
- управляти груповою динамікою, запобігати конфліктам, підтримувати взаємоповагу та співпрацю у студентських колективах;
- забезпечувати власний психологічний баланс, що дозволяє стабільно підтримувати високу якість викладання та взаємодії з великими групами студентів.

Для викладача вищої школи психологічна компетентність не тільки сприяє ефективному навчально-виховному процесу, а й формує середовище, у якому студенти можуть активно розвивати професійні, соціальні та особистісні компетенції.

У наукових джерелах психологічна компетентність педагога розглядається як важливий показник його професійної готовності та здатності ефективно виконувати освітню діяльність. Психологічну компетентність педагога трактують як:

– інтегроване поєднання психологічних і педагогічних знань із розвиненими комунікативними навичками й особистісними якостями, що забезпечують результативність професійної роботи [24];

– систему знань, умінь і навичок, яка не лише гарантує загальнопсихологічну підготовленість, а й сприяє формуванню професійної самосвідомості, здатності до саморегуляції та управління власним психічним станом, а також вмінню взаємодіяти з учнями та колегами [50];

– знання з різних галузей психології (загальної, вікової, педагогічної, соціальної, психофізіології) у поєднанні з практичним досвідом, набутим під час навчання, педагогічної практики та професійної діяльності [29];

– гармонійне співвідношення професійних, комунікативних і особистісних якостей, що дозволяє педагогу створювати сприятливі умови для навчання й виховання, а також досягати високих результатів у роботі зі школярами [47].

Аналіз й узагальнення наукових праць дозволив нам трактувати психологічну компетентність працівників освітньої сфери як інтегративну професійно-особистісну якість педагога, яка поєднує знання з психології, уміння й навички їх практичного застосування у педагогічній діяльності, а також готовність до рефлексії та саморозвитку. Вона передбачає здатність розуміти індивідуально-психологічні особливості учнів, адекватно реагувати на їхні емоційні стани, налагоджувати ефективну комунікацію, попереджувати та вирішувати конфліктні ситуації, створювати сприятливе психологічне середовище для навчання й виховання.

У сучасних умовах роль учителя набуває особливого значення. Він має не лише володіти глибокими знаннями, а й уміти їх ефективно застосовувати, демонструючи високий рівень професійних умінь і практичних навичок.

Важливим аспектом його діяльності є здатність передбачати можливі конфлікти, своєчасно їх запобігати, конструктивно вирішувати та грамотно управляти ними.

Педагогічна діяльність завжди пов'язана зі спілкуванням і взаємодією, адже вчитель постійно впливає на інших і водночас сам піддається їхньому впливу. У процесі такої взаємодії неминуче виникають зіткнення різних поглядів, оцінок, позицій і ставлень. Саме тому розвиток психологічної компетентності педагога стає одним із ключових завдань сучасної освіти, адже без неї неможливо забезпечити ефективну комунікацію та гармонійний перебіг освітнього процесу [15].

Наявність у працівників освітньої сфери психологічної компетентності відіграє ключову роль у запобіганні конфліктам, адже саме вона забезпечує розуміння психологічних механізмів поведінки учасників освітнього процесу, здатність передбачати проблемні ситуації та конструктивно їх вирішувати. Педагог, який володіє психологічною компетентністю, краще усвідомлює власні емоції та вміє їх регулювати, розпізнає емоційні стани учнів, колег і батьків, що дозволяє уникати непорозумінь і напруження.

У педагогічному середовищі конфлікти часто супроводжуються інтенсивними емоційними проявами, які починають визначати поведінку й ставлення учасників, знижуючи їхню здатність до об'єктивного аналізу ситуації. Зіткнення позицій зазвичай характеризується жорстким відстоюванням власних поглядів, небажанням шукати компроміс, надмірною дидактичністю та прагненням довести опоненту його неправоту, іноді навіть у публічній формі. Це зумовлює гострий і напружений перебіг конфліктів, що має серйозні психологічні та моральні наслідки для всіх учасників освітнього процесу [15, с. 30].

Педагогічний конфлікт – це різновид соціально-психологічного протистояння, що виникає в освітньому середовищі між учасниками педагогічної взаємодії (педагогами, учнями, батьками, колегами) унаслідок зіткнення інтересів, цінностей, позицій або стилів діяльності, який супроводжується емоційною напруженістю та може призводити як до

негативних наслідків (погіршення стосунків, зниження ефективності навчання, емоційне вигорання), так і до конструктивних змін за умови його правильного врегулювання [15, с. 31].

У професійній сфері освіти можливі такі види конфліктів: міжособистісний (педагог – учень), між учнями, педагог – батьки, у педагогічному колективі, внутрішньоособистісний педагогічний (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Типи конфліктів у професійній діяльності працівників освітньої сфери та роль психологічної компетентності у їх подоланні

Тип конфлікту	Основні причини	Можливі наслідки	Роль психологічної компетентності у подоланні
Міжособистісний (педагог – учень)	непорозуміння, різниця у стилях навчання, порушення дисципліни, відсутність взаємоповаги	зниження мотивації учня, погіршення стосунків, зростання агресії, зниження якості навчання	допомагає педагогу застосовувати емпатію, враховувати індивідуальні особливості учня, будувати довірливі стосунки
Між учнями	конкурентність, боротьба за статус, булінг, невміння працювати в команді	погіршення психологічного клімату, зниження успішності, формування негативного досвіду спілкування	вчитель може виступати посередником, організовувати конструктивний діалог, навчати учнів навичок ненасильницького спілкування

Педагог – батьки	різні погляди на виховання, претензії щодо навчального процесу, недовіра	зростання напруженості, скарги, підрив авторитету вчителя	психологічна компетентність дає змогу вести толерантний діалог, переконувати аргументовано, враховувати позиції обох сторін
У педагогічному колективі	Конкуренція, розподіл обов'язків, різні підходи до викладання, особистісні амбіції	Напруженість у колективі, втрата командності, зниження продуктивності	Сприяє формуванню навичок командної роботи, конструктивного вирішення суперечок, підтримці позитивного мікроклімату
Внутрішньо-особистісний педагогічний	високі вимоги, емоційне вигорання, суперечність між цінностями та вимогами адміністрації	втрата мотивації, професійна дезадаптація, емоційні розлади	дозволяє педагогу усвідомлювати власні ресурси й обмеження, застосовувати техніки саморегуляції, долати стрес і вигорання

Таким чином, сформована психологічна компетентність допомагає педагогам запобігати виникненню таких конфліктів завдяки розвитку емпатії, комунікативних умінь, навичок конструктивного вирішення проблем, здатності зберігати психологічний баланс та створювати атмосферу довіри й взаємоповаги в освітньому середовищі.

1.3 Структурні компоненти психологічної компетентності майбутніх працівників освітньої сфери

Визначення структурних компонентів психологічної компетентності майбутніх працівників освітньої сфери є важливою умовою для цілісного розуміння й цілеспрямованого розвитку цієї професійно значущої якості.

По-перше, психологічна компетентність є багатовимірним утворенням, яке охоплює знання, уміння, навички, особистісні риси та ціннісні орієнтації. Без виокремлення її складових складно розробити ефективні програми підготовки, адже саме структурний аналіз дозволяє зрозуміти, які аспекти необхідно формувати – когнітивний (знання психологічних закономірностей), операційно-діяльнісний (уміння застосовувати їх на практиці), комунікативний (ефективна взаємодія), емоційно-вольовий (здатність до саморегуляції), рефлексивний (усвідомлення власної діяльності).

По-друге, чітке визначення компонентів дає змогу створювати діагностичні інструменти для оцінки рівня сформованості психологічної компетентності у студентів педагогічних спеціальностей. Це важливо як для наукових досліджень, так і для практичної роботи в закладах вищої освіти.

По-третє, структурний підхід забезпечує послідовність та системність професійної підготовки. Якщо майбутній педагог оволодіє лише теоретичними знаннями без належного рівня практичних умінь чи здатності до емоційної саморегуляції, його компетентність залишатиметься фрагментарною.

Отже, визначення структурних компонентів психологічної компетентності є підґрунтям для формування цілісної моделі професійної підготовки педагогів, що дозволяє не лише підвищити їхню ефективність у вирішенні освітніх завдань, а й сприяє розвитку здатності до конструктивної взаємодії та подолання конфліктів у педагогічному процесі.

О. Казаннікова розглядає психологічну компетентність як складну, багаторівневу систему, що включає кілька взаємопов'язаних компонентів:

- ціннісно-мотиваційний – передбачає наявність мотивації до досягнень, прагнення здобувати й поглиблювати психологічні знання, орієнтацію на певні професійні цінності;
- рефлексивний – пов’язаний із здатністю усвідомлювати власне «Я» у навчально-виховному процесі, розуміти свої дії та їхній вплив;
- організаторський – полягає у вмінні ефективно планувати й організовувати професійну діяльність;
- управлінський – стосується прийняття рішень у професійних ситуаціях і здатності до управління ними;
- когнітивний – охоплює систему професійних та психологічних знань, необхідних для роботи у сфері освіти;
- емоційно-вольовий – включає знання про емоційну сферу учасників освітнього процесу, вміння застосовувати ці знання у практичній діяльності, здатність до самоконтролю, розвиток емпатії та навичок управління власним емоційним станом;
- самоактуалізуючий – передбачає здатність до саморегуляції, особистісного зростання та постійного самовдосконалення [4; 24].

Н. Кошелева вважає, що психологічна компетентність учителя складається з кількох важливих компонентів:

- мотиваційна – виявляється у прагненні розвивати та вдосконалювати власну психологічну компетентність;
- когнітивна – охоплює систему наукових психологічних знань, необхідних для професійної діяльності;
- практична – передбачає сформованість психологічних умінь і здатність гнучко застосовувати їх у конкретних педагогічних ситуаціях;
- особистісна – включає розвиток емпатії та професійно значущих особистісних якостей;
- аутопсихологічна – пов’язана зі здатністю до саморефлексії, об’єктивної самооцінки й самокорекції [30, с. 549].

Питання структури та складників психологічної компетентності вчителя є предметом активного наукового обговорення. Дослідники підкреслюють, що вона не зводиться лише до сукупності знань з психології, а охоплює ширший спектр професійно значущих характеристик педагога – від уміння застосовувати психологічні знання у практичній діяльності до здатності до саморефлексії та саморегуляції. У працях різних науковців простежуються власні підходи до визначення компонентів психологічної компетентності, які, попри відмінності, у цілому доповнюють одне одного та відображають багатовимірність цього феномену [30, с. 548-549].

Так, науковиця М. Лук'янова виокремлює:

- психолого-педагогічну грамотність – базові професійні знання;
- психолого-педагогічні вміння – здатність застосовувати знання у педагогічній діяльності;
- професійно важливі якості – особистісні риси, що проявляються безпосередньо в процесі навчально-виховної роботи.

На трьох напрямках наголошує Н. Кузьміна:

- диференційно-психологічна компетентність – розуміння того, як конкретні учні засвоюють навчальний матеріал з урахуванням їх вікових та індивідуальних особливостей;
- соціально-психологічна компетентність – знання про навчальну групу, її комунікативні процеси, взаємини у класі та взаємодію між учителем і учнями;
- аутопсихологічна компетентність – здатність учителя усвідомлювати сильні й слабкі сторони власної діяльності та особистості.

О. Алферов розглядає психологічну компетентність як:

- систему психологічних знань, умінь і навичок;
- усвідомлену позицію щодо значення психології в педагогічній роботі;
- вміння застосовувати психологічні знання в навчанні та вихованні;
- здатність бачити за поведінкою учня його внутрішній стан, рівень розвитку пізнавальної, емоційної та вольової сфер;

- уміння адекватно оцінювати психологічні ситуації та обирати оптимальні способи педагогічного впливу;
- можливість здійснювати тривалий виховний вплив на дитину задля її гармонійного розвитку.

Н. Костильова акцентує увагу на таких складових: знання загальних характеристик особистості та перебігу психічних процесів; володіння методами психологічної діагностики учнів; розуміння закономірностей навчання, виховання та вікового розвитку; уміння переносити психологічні знання у практичну педагогічну діяльність; здатність до психічної саморегуляції та використання відповідних прийомів у роботі.

У своїй статті «Зміст і структура професійно-психологічної компетентності майбутніх педагогів» Т. Саврасова-В'юн наголошує, що професійно-психологічна компетентність є складним системним утворенням. Її компоненти функціонують у взаємозв'язку та взаємовпливають один на одного. Дослідниця виокремлює кілька ключових складових [51]:

- мотиваційно-ціннісну, що відображає прагнення до професійної самоактуалізації, інтерес до психологічних аспектів педагогічної діяльності, орієнтацію на досягнення успіху та розв'язання професійних завдань;
- емоційно-оцінну, яка виявляється в емоційній стійкості, толерантному ставленні до інших, позитивному ставленні до себе як професіонала та до обраної спеціальності;
- діяльнісно-вольову, пов'язану зі здатністю долати складні та конфліктні ситуації, розвиненими комунікативними навичками, сформованістю вольових якостей і вмінням застосовувати психологічні знання на практиці;
- професійно-особистісну, що охоплює розвиток лідерського й творчого потенціалу, особистісних і професійних рис, а також здатність до самовдосконалення;

– когнітивно-орієнтаційну, яка включає знання з різних галузей психології (загальної, соціальної, педагогічної, вікової, психології управління) та розуміння специфіки психологічної діяльності педагога.

Підсумовуючи, Т. Саврасова-В'юн визначає професійно-психологічну компетентність майбутніх педагогів як інтегровану систему взаємопов'язаних компонентів, що забезпечують ефективність професійної діяльності. Кожна складова – мотиваційно-ціннісна, емоційно-оцінна, діяльнісно-вольова, професійно-особистісна та когнітивно-орієнтаційна – формує комплекс знань, умінь і особистісних якостей, необхідних для саморозвитку, професійної самосвідомості, управління власними емоційними станами та ефективної взаємодії з учнями й колегами. У сукупності вони визначають готовність майбутнього педагога до компетентної та психологічно виваженої діяльності в освітньому середовищі.

О. Бакаленко вважає, що основу психологічної компетентності становлять такі ключові вміння: здатність до самопізнання та усвідомлення власних особливостей; вміння контролювати власні емоції й поведінку; ефективно спілкуватися з іншими; налагоджувати співпрацю й працювати в команді; постійно розвиватися та реалізовувати власний потенціал [1].

Науковці Н. Дметерко та О. Аматыєва у статті «Основні напрями розвитку психологічної компетентності педагогів» виділяють і обґрунтовують основні складові психологічної компетентності педагогів.

1. Психологічні знання та їх застосування. Учитель має добре орієнтуватися в загальній, віковій і педагогічній психології, знати провідні теорії розвитку та навчання. Це дозволяє розуміти індивідуальні та вікові особливості учнів, їхні потреби, а також обирати адекватні методи і стратегії навчання.

2. Комунікативні вміння. Педагогу важливо вміти налагоджувати ефективне спілкування з учнями, розуміти їхні проблеми й потреби. У цьому допомагають активне слухання, емпатійне ставлення й вміння будувати довірливі стосунки.

3. Розвиток емоційного інтелекту й соціальних навичок учнів. Учитель має допомагати дітям навчитися розпізнавати й керувати власними емоціями, співпереживати іншим, а також формувати навички співпраці, комунікації, взаємодії та мирного вирішення конфліктів.

4. Емпатія та позитивний вплив на поведінку. Педагог повинен підтримувати учнів, мотивувати їх до навчання та співпраці, використовуючи переважно позитивні методи впливу й розуміння емоційного стану дітей.

5. Конфліктологічна компетентність. Вона передбачає здатність попереджати й конструктивно вирішувати конфлікти, а також сприяти формуванню здорових міжособистісних взаємин у класі.

6. Уміння управляти стресом та надавати психосоціальну підтримку. Особливо актуальними ці навички є в умовах воєнного стану, коли учні потребують додаткової психологічної стійкості й відчуття безпеки [19, с. 68-69].

На думку авторів, усі ці складові тісно взаємопов'язані й у комплексі створюють основу для професійної успішності педагога та забезпечення психологічного комфорту учнів. Їхній розвиток сприятиме якісній освіті та гармонійному особистісному становленню дітей.

О. Волошина пропонує досить розгорнуту структуру психологічної компетентності педагога, яка охоплює різні її аспекти:

- особистісний компонент – усвідомлення важливості психологічної компетентності для професійної діяльності, інтерес до психологічних питань, наявність необхідних професійних якостей та готовність до постійного розвитку;
- ціннісно-мотиваційний – орієнтація на соціальні норми, толерантність, прагнення до досягнень, бажання оволодіти новими знаннями та система цінностей, яка визначає поведінку педагога;
- рефлексивно-перцептивний – здатність адекватно сприймати себе й інших у навчальному процесі, вміння обирати оптимальний стиль взаємодії та спілкування, регулювати емоційні стани й розуміти переживання оточення;
- організаторський – уміння правильно організувати власну діяльність та освітній процес, щоб підвищити їхню результативність;

- управлінський – здатність приймати ефективні рішення як у звичних, так і в складних ситуаціях, аналізувати можливі варіанти, контролювати перебіг роботи та оцінювати результати;
- когнітивний – володіння системою необхідних знань із психології (загальної, вікової, соціальної, педагогічної) для успішного виконання професійних завдань;
- емоційно-вольовий – знання особливостей емоційної сфери учасників освітнього процесу та вміння застосовувати ці знання на практиці, емпатійність і чутливість до переживань інших;
- рефлексивно-вольовий – вміння адекватно оцінювати свої результати, контролювати власну діяльність, регулювати поведінку, брати на себе професійну відповідальність і забезпечувати особистісний ріст;
- самоактуалізуючий – орієнтація на саморозвиток, вміння здійснювати самоконтроль, саморегуляцію та постійне самовдосконалення [13, с. 282].

На основі аналізу наукових підходів та зважаючи на важливість психологічної компетентності для попередження конфліктів у професійній діяльності педагогів, пропонуємо власне бачення структури психологічної компетентності майбутніх педагогів:

1. Когнітивний компонент. Майбутні працівники освітньої сфери повинні володіти ґрунтовними знаннями з психології, педагогіки та конфліктології, адже саме вони становлять основу для розуміння закономірностей міжособистісної взаємодії. Знання про причини, динаміку та механізми розвитку конфліктів дозволяють педагогу аналізувати ситуацію не поверхово, а з урахуванням психологічних і соціальних чинників. Когнітивний компонент формує інтелектуальну базу, необхідну для прогнозування можливих суперечностей та обґрунтованого вибору методів їхнього попередження або розв'язання.

2. Комунікативний компонент. В умовах педагогічної діяльності ефективне спілкування є ключем до створення позитивної атмосфери. Комунікативний компонент включає розвиток навичок активного слухання, емпатії, вміння враховувати позицію співрозмовника та будувати діалог у душі

партнерства. Здатність використовувати стратегії ненасильницького спілкування допомагає уникати загострення непорозумінь та сприяє формуванню довірливих взаємин із колегами, учнями та батьками.

3. Конфліктологічний компонент. Цей складник безпосередньо орієнтований на здатність фахівця конструктивно працювати з конфліктними ситуаціями. Він передбачає вміння розпізнавати стадії розвитку конфлікту, прогнозувати його можливі наслідки, обирати адекватні стилі та стратегії поведінки. Практичні навички медіації та попередження ескалації суперечок забезпечують педагогу можливість не лише вирішувати вже наявні проблеми, а й формувати середовище, в якому конфлікти виникають значно рідше.

4. Емоційно-вольовий компонент. Педагогічна діяльність нерідко супроводжується стресовими ситуаціями, емоційними перевантаженнями та високою відповідальністю. Саме тому здатність до емоційної саморегуляції, стресостійкості й зрівноваженості набуває особливого значення. Емоційно-вольовий компонент дозволяє майбутньому працівнику освіти не лише контролювати власні емоції, а й зберігати оптимальний психологічний стан у критичних умовах, що знижує ризик неконструктивних реакцій у конфліктних обставинах.

5. Ціннісно-мотиваційний компонент. Основа психологічної компетентності в освітньому середовищі – це система гуманістичних цінностей. Орієнтація на повагу до особистості, толерантність, відповідальність за психологічний клімат у колективі та мотивація до підтримання позитивних взаємин забезпечують профілактику конфліктів. Цей компонент формує у педагога внутрішню установку на конструктивну взаємодію, розвиток культури довіри, безпеки й партнерства, що є необхідними умовами для ефективної професійної діяльності.

Ознайомлення з ключовими складниками психологічної компетентності майбутніх працівників освітньої сфери свідчить, що їхній комплексний розвиток є надзвичайно важливим для забезпечення ефективної професійної діяльності та попередження конфліктів. Когнітивний компонент формує фундаментальні

знання про психологічні й педагогічні процеси та механізми виникнення конфліктів, комунікативний – забезпечує здатність до емпатійного й конструктивного спілкування, а конфліктологічний – дозволяє прогнозувати суперечності та обирати оптимальні стратегії їхнього розв’язання. Емоційно-вольовий компонент сприяє контролю власних емоцій і стресостійкості в критичних ситуаціях, тоді як ціннісно-мотиваційний формує гуманістичну орієнтацію, спрямовану на підтримку психологічного комфорту й безпеки всіх учасників освітнього процесу.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що взаємодія цих п’яти компонентів створює цілісну систему психологічної компетентності педагога, яка є ключовим чинником запобігання конфліктам у професійній діяльності та забезпечує формування сприятливого психологічного середовища для навчання, розвитку й самореалізації учнів і педагогів.

Висновки до розділу

У першому розділі роботи було здійснено комплексний аналіз науково-теоретичних підходів до визначення поняття «психологічна компетентність», її значення в професійній діяльності працівників освітньої сфери та структурних компонентів, що забезпечують ефективність педагогічної взаємодії. Розглянуті теоретичні позиції різних вітчизняних і зарубіжних дослідників дозволили визначити психологічну компетентність як багаторівневу інтегровану характеристику особистості, яка включає сукупність знань, умінь, навичок та особистісних якостей, необхідних для ефективної професійної діяльності в освітньому середовищі.

Аналіз особливостей професійної діяльності педагогів показав, що психологічна компетентність виступає ключовим чинником забезпечення ефективної педагогічної взаємодії та запобігання конфліктам. Конфлікти в освітньому середовищі можуть виникати на різних рівнях: між учнями, між педагогом і учнями, між педагогом і батьками, а також у колективі вчителів. Педагог, який володіє психологічною компетентністю, здатен прогнозувати та

попереджувати конфліктні ситуації, обирати адекватні стратегії взаємодії з різними суб'єктами освітнього процесу, ефективно управляти власними емоціями та формувати атмосферу психологічної безпеки, довіри і взаємоповаги. Це сприяє гармонійному розвитку особистості учнів, підвищенню якості навчального процесу та підтримує ефективну колективну взаємодію серед педагогів.

Структура психологічної компетентності майбутніх працівників освітньої сфери, що була розглянута у цьому розділі, включає п'ять ключових компонентів, кожен з яких має важливе значення для професійної діяльності: когнітивний; комунікативний; конфліктологічний; емоційно-вольовий компонент; ціннісно-мотиваційний. Взаємодія та інтеграція цих компонентів дозволяє створити цілісну систему психологічної компетентності, яка забезпечує професійну майстерність педагога, сприяє зниженню ризику конфліктів та формує сприятливе середовище для розвитку всіх учасників освітнього процесу.

Отже, теоретичний аналіз підтвердив, що психологічна компетентність є фундаментальною умовою ефективної професійної діяльності майбутніх працівників освітньої сфери. Вона виступає ключовим чинником якості навчання та виховання, формування позитивних міжособистісних стосунків, професійної самосвідомості педагога та запобігання конфліктних ситуацій.

Важливим завданням нашої роботи є діагностика рівня сформованості компонентів психологічної компетентності у майбутніх працівників освітньої сфери, що дозволить оцінити готовність студентів до ефективної професійної діяльності та своєчасно визначити напрями подальшого розвитку їхніх знань, умінь і особистісних якостей.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМПОНЕНТІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ЧИННИКА ЗАПОБІГАННЯ КОНФЛІКТАМ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ

2.1. Організація та методика проведення дослідження

Беручи до уваги результати проведеного теоретичного аналізу в попередньому розділі даної роботи для комплексного визначення рівня сформованості ключових компонентів психологічної компетентності майбутніх працівників освітньої сфери було запропоновано такий набір методик:

1. Для вивчення сформованості когнітивного компоненту розроблено анкету для оцінювання когнітивного компоненту психологічної компетентності майбутніх педагогів.

2. Для оцінювання конфліктологічного компоненту психологічної компетентності майбутніх працівників освітньої сфери використовувалась методика «Діагностика типових способів поведінки в конфліктних ситуаціях» (К. Томас) [35].

3. Для визначення емоційно-вольового компоненту психологічної компетентності майбутніх педагогічних працівників застосовувалась методика «Визначення рівня емоційного інтелекту» (Н. Холл) [27].

4. Для діагностики комунікативного компоненту психологічної компетентності майбутніх освітян було запроваджено методику «Тест на оцінку самоконтролю в спілкуванні» (М. Снайдер) [27].

5. Для вивчення сформованості ціннісно-мотиваційного компоненту психологічної компетентності майбутніх педагогів використовувалась методика Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей» (адаптація І. Семків) [52].

Обґрунтуємо цей діагностичний інструментарій детальніше.

1. Анкету для оцінювання когнітивного компоненту психологічної компетентності майбутніх педагогів спрямована на визначення рівня когнітивного компоненту психологічної компетентності майбутніх педагогів, тобто їхніх знань та розуміння психологічних, педагогічних і конфліктологічних аспектів професійної діяльності, а також здатність застосовувати ці знання для прогнозування та запобігання конфліктних ситуацій в освітньому середовищі.

Анкета містить 10 запитань і включає: питання з вибором відповіді (закриті) – перевіряють базові знання майбутніх педагогів з психології, педагогіки, вікових особливостей учнів і принципів конфліктології; питання відкритого типу – дають можливість оцінити глибину розуміння психологічних процесів, здатність аналізувати конфліктні ситуації та формувати стратегічні підходи до їх вирішення.

Кожна правильна відповідь оцінюється у 1 бал. Максимальна кількість балів – 10. Рівень когнітивного компоненту визначається за сумою набраних балів: високий (9-10), середній (6-8), низький (≤ 5).

Значення анкети: дозволяє оцінити обсяг знань майбутніх педагогів, їхнє розуміння психологічних закономірностей навчально-виховного процесу та готовність застосовувати знання у практичній діяльності; сприяє виявленню сильних і слабких сторін когнітивного компоненту, що дає змогу розробляти цільові програми підвищення компетентності.

Підсумкове оцінювання рівня сформованості когнітивного компоненту:

– 9-10 балів – високий рівень: майбутній педагог добре орієнтується у психології, педагогіці та конфліктології, здатний застосовувати знання на практиці;

– 6-8 балів – середній рівень: наявні базові знання та розуміння, але потребується поглиблення та практичне застосування;

– ≤ 5 балів – низький рівень: знання недостатні для ефективної професійної діяльності; потрібна додаткова підготовка та розвиток компетентності.

2. Для оцінювання конфліктологічного компоненту психологічної компетентності майбутніх працівників освітньої сфери використовувалась методика «Діагностика типових способів поведінки в конфліктних ситуаціях» (К. Томас, адаптація Н. В. Гришиної) [35].

Методика «Діагностика типових способів поведінки в конфліктних ситуаціях» (К. Томас, адаптація Н. Гришиної) спрямована на визначення індивідуально-психологічних особливостей поведінки особистості у конфліктних ситуаціях, а саме домінуючої стратегії взаємодії з опонентом.

Методика ґрунтується на концепції К. Томаса і Р. Кілмана, які виділили п'ять основних стилів поведінки у конфлікті: суперництво (змагання, конкуренція), співпраця; компроміс; уникнення; пристосування.

Опитувальник складається з 30 пар тверджень (в адаптації Н. Гришиної). У кожній парі респондент обирає одне твердження, яке найбільше відповідає його типовій поведінці у конфліктній ситуації. Варіанти відповідей відображають різні стилі поведінки. Час виконання – не перевищує 15-20 хвилин.

Підраховується кількість виборів, що відповідають кожному зі стилів поведінки. Для кожної стратегії можливий діапазон від 0 до 12 балів. Найбільший показник визначає домінуючий стиль поведінки у конфлікті.

Ключ:

Суперництво: 3а, 6б, 9б, 10а, 13б, 14б, 16б, 17а, 22б, 25а, 28а;

Співробітництво: 2б, 5а, 8б, 11а, 14а, 19а, 20а, 21б, 23а, 26б, 28б, 30б;

Компроміс: 2а, 4а, 7б, 10б, 12б, 13а, 18б, 20б, 22а, 24б, 26а, 29а;

Запобігання: 1а, 5б, 7а, 9а, 15б, 17б, 19б, 21а, 23б, 27а, 29б;

Пристосування: 1б, 3б, 4б, 6а, 11б, 15а, 16а, 18а, 24а, 25б, 27б, 30а.

3. Методика «Визначення рівня емоційного інтелекту» (Н. Холл) [27] використовується для оцінки здатності людини розуміти власні емоції та емоції оточення, адекватно ними керувати й застосовувати їх у процесі прийняття рішень.

Опитувальник складається з 30 тверджень, що відображають різні аспекти емоційної сфери особистості. Респонденту необхідно визначити міру своєї згоди

з кожним твердженням, використовуючи шестибальну шкалу: -3 – повністю не згоден; -2 – в основному не згоден; -1 – частково не згоден; +1 – частково згоден; +2 – в основному згоден; +3 – повністю згоден.

Методика дозволяє не лише виявити загальний рівень емоційного інтелекту, а й розкрити особливості його окремих складових.

Структура методики (шкали): емоційна обізнаність; управління своїми емоціями; самомотивація; емпатія; розпізнавання емоцій інших людей.

Обробка результатів. Для кожної шкали підраховується сума балів згідно з ключем. Чим вищий позитивний показник, тим більш виражена відповідна складова емоційного інтелекту.

Рівні за окремими шкалами: 14 балів і більше – високий; 8-13 балів – середній; 7 балів і менше – низький.

Загальний інтеграційний рівень емоційного інтелекту: 70 балів і більше – високий; 40-69 балів – середній; 39 балів і менше – низький.

4. Методика «Тест на оцінку самоконтролю в спілкуванні» М. Снайдера – це діагностичний інструмент, спрямований на виявлення рівня комунікативного самоконтролю, тобто здатності людини свідомо регулювати свою поведінку у процесі міжособистісної взаємодії [27].

Досліджуваним пропонується 10 тверджень, що описують різні реакції на соціальні ситуації. Завдання респондента – оцінити кожне твердження як вірне («+») або невірне («-») стосовно себе.

Методика дозволяє з'ясувати: наскільки людина може контролювати власні емоції та поведінку в комунікації; чи схильна вона адаптуватися до ситуації, змінювати стиль спілкування залежно від контексту; чи залишається більш прямолінійною, незалежно від соціальних обставин.

Підрахунок здійснюється за ключем: 1 бал нараховується за відповідь «-» на 1, 5 і 7 питання, а також за «+» на всі інші. Далі підсумовується кількість балів.

Інтерпретація результатів:

- 0-3 бали – низький комунікативний контроль;
- 4-6 балів – середній комунікативний контроль;

– 7-10 балів – високий комунікативний контроль. 5. Методика PVQ «Портрет цінностей» Ш. Шварца (в адаптації І. Семків) призначена для вивчення системи особистісних і групових цінностей та їхньої динаміки в різних соціальних умовах.

Досліджуваному пропонуються короткі описи людей з різними життєвими орієнтаціями. Завдання респондента – оцінити, наскільки ці описи подібні до нього самого. Відповіді даються за 6-бальною шкалою: Дуже подібна – 6; Така як я – 5; Майже така як я – 4; Трішки така як я – 3; Не така як я – 2; Зовсім не така як я – 1.

Методика охоплює 10 груп цінностей: Самостійність – незалежність, свобода вибору, творчість; Стимуляція – прагнення до новизни, ризику, змін; Гедонізм – задоволення, комфорт, розваги; Досягнення – успіх, розвиток, соціальне визнання; Влада – контроль, ресурси, керівні позиції; Безпека – стабільність, порядок, захищеність; Конформізм – дотримання норм, правил, очікувань; Традиція – збереження звичаїв, релігійних і культурних норм; Універсалізм – толерантність, рівність, захист довкілля; Доброзичливість – турбота про близьких, підтримка та чесність.

Бали підраховуються за спеціальними формулами для кожної шкали (усереднення відповідей за відповідними пунктами): Конформізм = $(п7+п16+п28+п36) / 4$; Традиція = $(п9+п20+п25+п38) / 4$; Доброзичливість = $(п12+п18+п27+п33) / 4$; Універсалізм = $(п3+п8+п19+п23+п29+п40) / 6$; Самостійність = $(п1+п11+п22+п34) / 4$; Стимуляція = $(п6+п15+п30) / 3$; Гедонізм = $(п10+п26+п37) / 3$; Досягнення = $(п4+п13+п24+п32) / 4$; Влада = $(п2+п17+п39) / 3$; Безпека = $(п5+п14+п21+п31+п35) / 5$.

Найвищий показник вказує на провідну цінність, яка найбільше визначає поведінку та мотивацію людини.

2.2 Аналіз та інтерпретація отриманих результатів

Для дослідження сформованості компонентів психологічної компетентності майбутні педагогів була підібрана вибірка, до якої залучено 32 студента 3 курсу Хмельницького національного університету, із них: 15 здобувачів освіти гуманітарно-педагогічного факультету спеціальності Середня освіта (Польська мова і література; Українська мова та література; Українська мова та література. Англійська мова) і 17 студентів факультету здоров'я, психології, фізичної культури та спорту спеціальності Середня освіта (Фізична культура).

Для вивчення сформованості когнітивного компоненту було розроблено анкету для оцінювання когнітивного компоненту психологічної компетентності майбутніх педагогів. Результати емпіричного дослідження даного компоненту проілюстровано в таблиці 2.1 та на рисунку 2.1.

Таблиця 2.1 – Розподіл рівнів сформованості когнітивного компоненту психологічної компетентності майбутніх педагогів за факультетами, (у %)

Рівні	Гуманітарно-педагогічний факультет (n=15)	Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту (n=17)
Високий (9-10 балів)	6 студентів (40,0%)	3 студенти (17,6%)
Середній (6-8 балів)	7 студентів (46,7%)	8 студентів (47,1%)
Низький (≤ 5 балів)	2 студенти (13,3%)	6 студентів (35,3%)

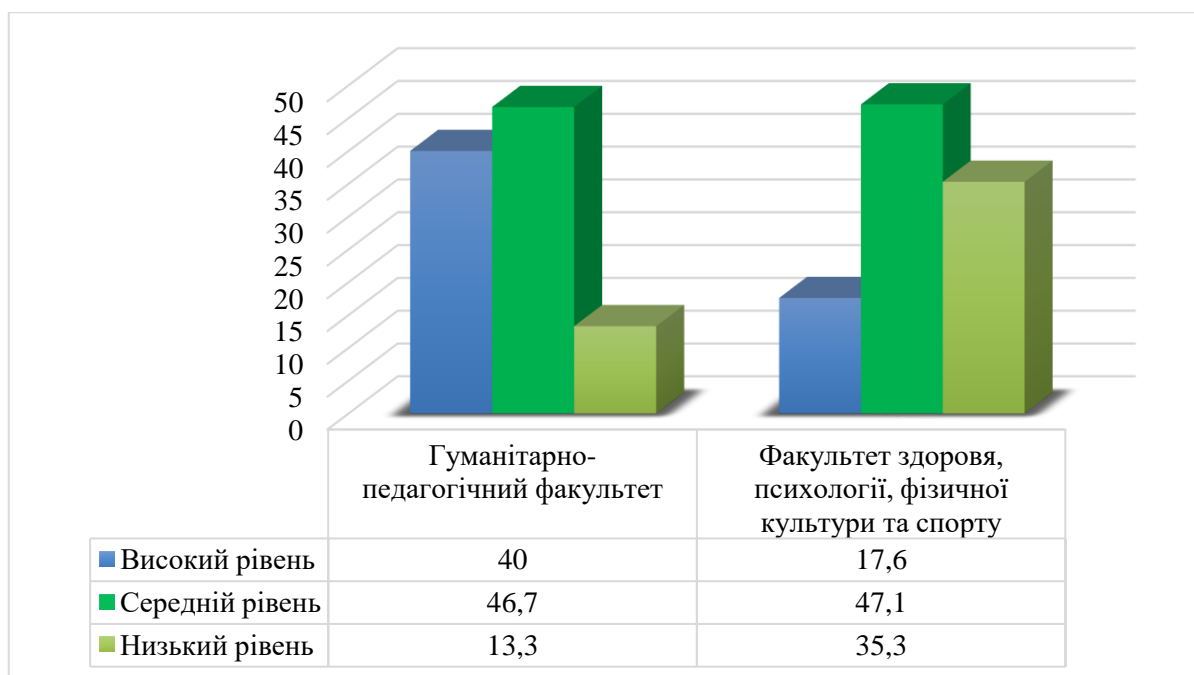

Рисунок 2.1 – Рівні сформованості когнітивного компоненту психологічної компетентності у студентів спеціальності Середня освіта, (у %)

З рисунку 2.1 видно, що найбільша група студентів гуманітарно-педагогічного факультету (46,7%) має базові знання й загальне розуміння закономірностей конфліктів, однак не завжди впевнено застосовує їх у практичних ситуаціях. Це свідчить про достатньо якісну підготовку, але з домінуванням теоретичної складової над практичною. Значна частка студентів цього факультету (40,0%) демонструє глибокі знання з психології, педагогіки та конфліктології, а також вміння застосовувати їх на практиці. Вони здатні аналізувати конфліктні ситуації, прогнозувати їх розвиток і добирати адекватні стратегії взаємодії. Такий результат пояснюється орієнтацією навчальних програм на гуманітарні дисципліни, що формують широкий теоретичний і методологічний базис. 13,3% майбутніх учителів гуманітарно-педагогічного факультету виявила слабі знання з психології та конфліктології. Вони мають труднощі у виявленні причин конфліктів та їх конструктивному розв'язанні. Це може бути наслідком індивідуальних прогалин у навчанні або недостатньої зацікавленості у дисциплінах даного профілю.

У майбутніх освітян факультету здоров'я, психології, фізичної культури та спорту переважає середній рівень (47,1%), проте лише 17,6% студентів досягли високого рівня. Відносно велика частка (35,3%) виявила низький рівень, що сигналізує про недостатнє засвоєння психологічних знань та труднощі з їх практичним застосуванням. Це можна пояснити тим, що навчальний план більше зорієнтований на фізичну та спортивну підготовку, а дисципліни психолого-педагогічного спрямування займають допоміжне місце.

Отже, студенти гуманітарно-педагогічного факультету демонструють вищий рівень сформованості когнітивного компоненту психологічної компетентності порівняно зі студентами факультету здоров'я, психології, фізичної культури та спорту. Гуманітарії краще орієнтуються у психологічних і педагогічних питаннях та готові застосовувати знання у професійних ситуаціях. Майбутні вчителі фізичної культури частіше перебувають на середньому або низькому рівнях, що вказує на потребу розширення психологічного та педагогічного компоненту у навчальному процесі.

Конфліктологічний компонент психологічної компетентності майбутніх педагогів діагностувався за методикою «Діагностика типових способів поведінки в конфліктних ситуаціях» (К. Томас, адаптація Н. Гришиної). У таблиці 2.2 та на рисунку 2.2 представлені результати діагностики.

Таблиця 2.2 – Результати діагностики стилів поведінки у конфліктних ситуаціях майбутніх освітян за факультетами, (у %)

Стиль поведінки	Гуманітарно-педагогічний факультет (n=15)	Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту (n=17)
Суперництво	2 студенти (13,3%)	5 студентів (29,5%)
Співробітництво	5 студентів (33,4%)	3 студенти (17,6%)
Компроміс	4 студенти (26,7%)	4 студенти (23,5%)
Уникнення	2 студенти (13,3%)	3 студенти (17,6%)
Пристосування	2 студенти (13,3%)	2 студенти (11,8%)

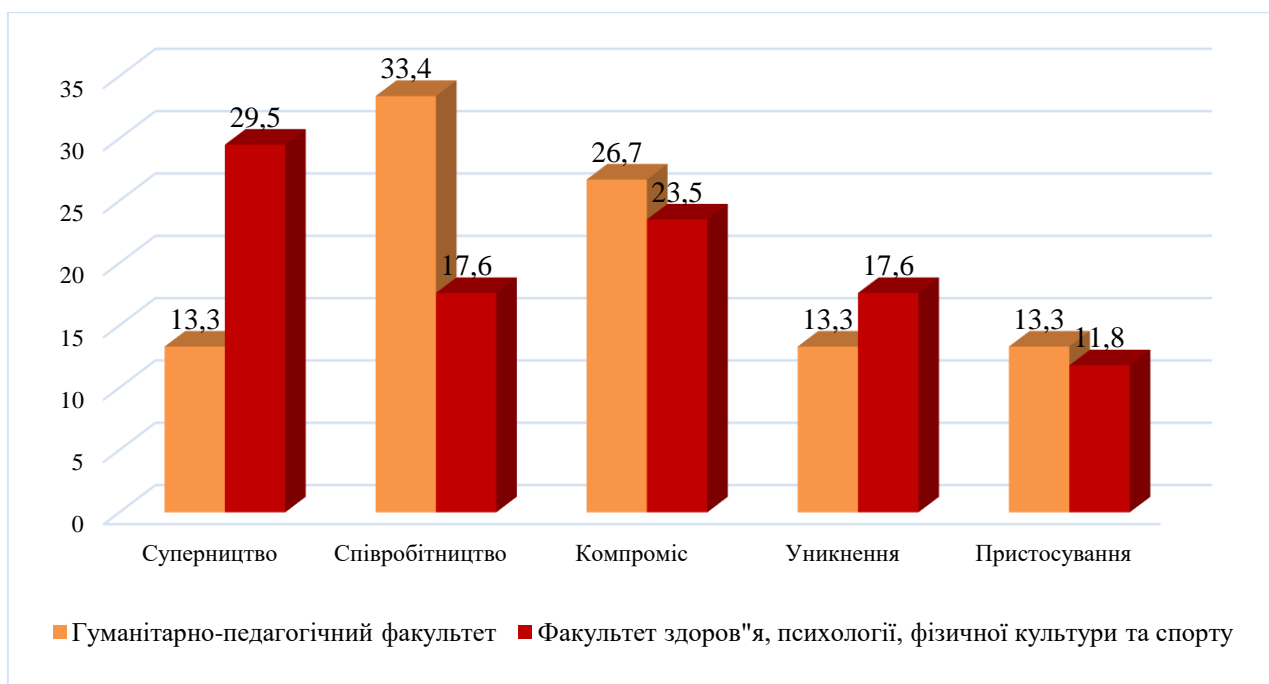

Рисунок 2.2 – Порівняльна характеристика стилів поведінки у конфлікті студентів різних факультетів, (у %)

Результати, продемонстровані на рис. 2.2, показали, що серед студентів гуманітарно-педагогічного факультету стиль поведінки Суперництво продемонстрували лише 13,3% респондентів, тоді як серед студентів факультету здоров'я, психології, фізичної культури та спорту – майже удвічі більше, 29,5%. Це пояснюється специфікою професійної підготовки: для майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей більш характерна орієнтація на діалог та компроміс, тоді як для майбутніх учителів фізичної культури природною є змагальність, прагнення до перемоги та лідерства. Суперництво може бути корисним у ситуаціях, де потрібна швидка й рішуча реакція, але надмірна його частота може призводити до авторитаризму та загострення суперечок.

33,4% студентів гуманітарно-педагогічного факультету обрали стиль поведінки Співробітництво, тоді як майбутні учителі фізичної культури – лише 17,6%. Це свідчить про більшу схильність гуманітаріїв до пошуку «win-win» рішень, коли враховуються інтереси всіх сторін. Така різниця цілком зрозуміла, адже в гуманітарній освіті наголос робиться на розвитку комунікативних навичок, умінні вести дискусію та враховувати різні позиції. Для студентів

спеціальності Середня освіта. Фізична культура характернішими є інші підходи до конфліктів – швидкі, результативні, а не тривалі переговори. Проте саме співробітництво забезпечує довготривале вирішення проблем і створює сприятливий клімат у педагогічному середовищі.

Показники стилю поведінки Компроміс майже однакові у студентів обох факультетів: 26,7% у здобувачів освіти гуманітарно-педагогічного факультету та 23,5% у студентів факультету здоров'я, психології, фізичної культури та спорту. Це свідчить, що обидві категорії майбутніх педагогів готові шукати «золоту середину», йти на поступки заради зниження напруження. Компроміс особливо корисний у ситуаціях, де важлива швидкість ухвалення рішення, але він не завжди усуває причини конфлікту. Водночас такий стиль допомагає підтримувати відносини у колективі й уникати затяжних конфліктів, що є важливим для обох професійних напрямів.

Стиль Уникнення обрали 13,3% студентів гуманітарно-педагогічного факультету та 17,6% студентів факультету здоров'я, психології, фізичної культури та спорту. Хоча різниця невелика, все ж видно, що у майбутніх учителів фізичної культури дещо більше схильності відходити від конфліктів, відкладаючи їх розв'язання. Це може бути пов'язано з прагненням зберегти стабільність у навчально-тренувальному процесі, де відкрита конфронтація може заважати командній роботі. Водночас надмірне уникнення небезпечно тим, що проблеми залишаються невирішеними й можуть накопичуватися.

Майже однаковий у майбутніх учителів обох факультетів стиль поведінки Пристосування: 13,3% у здобувачів освіти гуманітарно-педагогічного факультету і 11,8% у студентів факультету здоров'я, психології, фізичної культури та спорту. Цей стиль свідчить про готовність студентів поступатися власними інтересами заради збереження стосунків. Для гуманітаріїв це може виражатися у прагненні підтримати доброзичливу атмосферу, а для студентів факультету здоров'я, психології, фізичної культури та спорту – у визнанні авторитету тренера чи викладача. Водночас надмірне пристосування може призводити до втрати власної позиції й почуття несправедливості.

Отже, студенти гуманітарно-педагогічного факультету частіше демонструють співробітництво та компроміс, що відображає їх орієнтацію на комунікацію, діалог і пошук взаємоприйнятних рішень. Натомість студенти факультету здоров'я, психології, фізичної культури та спорту більш схильні до суперництва та уникнення, що узгоджується зі змагальним характером їхньої професійної діяльності та прагненням до результату. Водночас в обох групах є певна частка студентів, які обирають пристосування, що свідчить про цінність міжособистісних стосунків.

Емоційно-вольовий компонент психологічної компетентності майбутніх освітян визначався за методикою «Визначення рівня емоційного інтелекту» (Н. Холл). Рівні розвитку емоційного інтелекту здобувачів освіти гуманітарно-педагогічного факультету та факультету здоров'я, психології, фізичної культури та спорту представлено на рисунках 2.3 та 2.4.

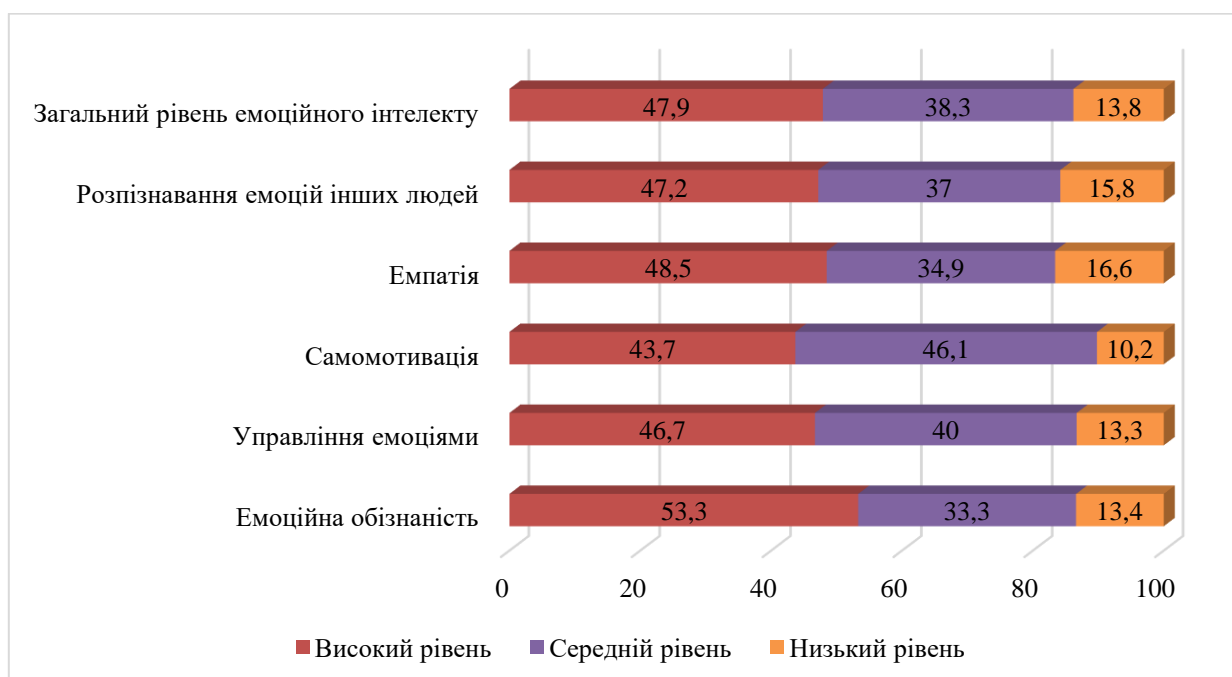

Рисунок 2.3 – Рівні розвитку емоційного інтелекту майбутніх учителів гуманітарно-педагогічного факультету, %

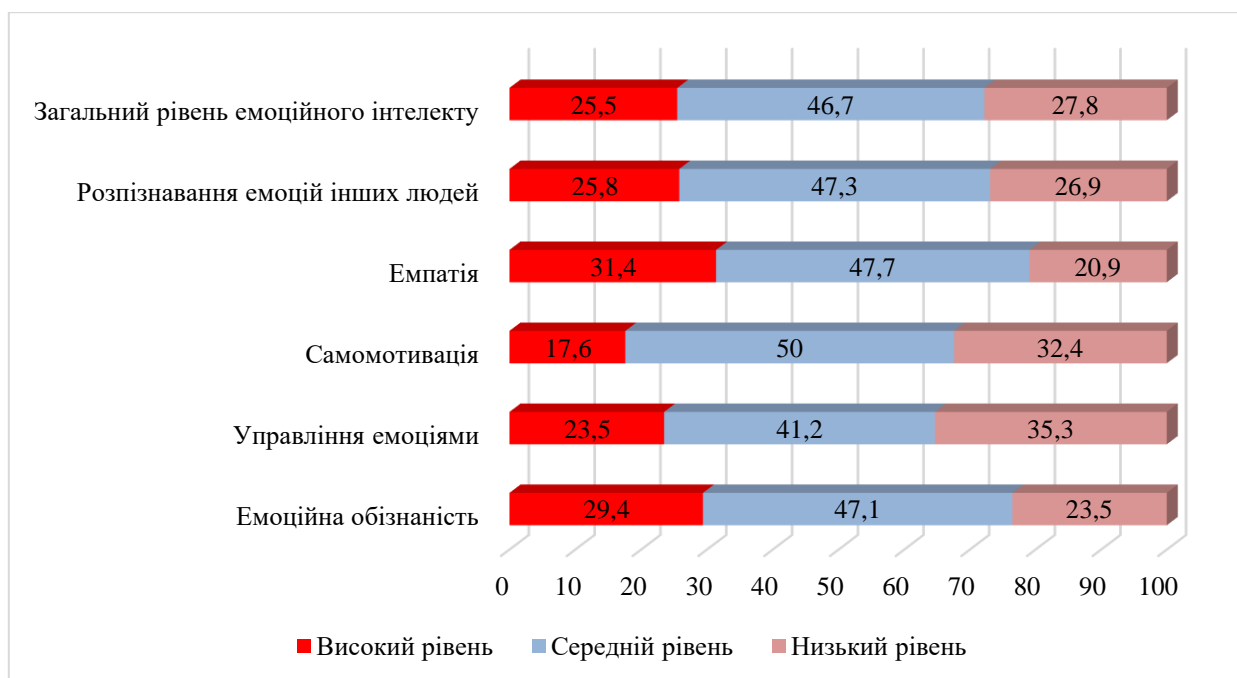

Рисунок 2.4 – Рівні розвитку емоційного інтелекту майбутніх учителів фізичної культури факультету здоров'я, психології, фізичної культури та спорту, %

Результати, подані на рис. 2.3 і 2.4, засвідчили, що більше половини студентів (53,3%) гуманітарно-педагогічного факультету за шкалою «Емоційна обізнаність» мають високий рівень здатності розпізнавати власні емоції. Це свідчить про розвинену рефлексивність та здатність усвідомлювати, як внутрішні стани впливають на поведінку. Третина студентів (33,3%) перебуває на середньому рівні – вони загалом орієнтуються у власних емоціях, але не завжди здатні точно їх ідентифікувати. Лише 13,4% мають низький рівень, що може ускладнювати ефективне саморегулювання. Натомість 29,4% майбутніх учителів фізичної культури досягли високого рівня. Більшість (47,1%) має середній рівень, що вказує на часткове усвідомлення емоцій. 23,5% здобувачів освіти показали низькі результати, тобто часто не відслідковують власних емоційних станів.

За шкалою «Управління своїми емоціями» майбутні освітяни гуманітарно-педагогічного факультету показали такі результати: майже половина студентів (46,7%) здатні ефективно контролювати власні емоційні реакції, справлятися зі стресом і знижувати напругу; 40% мають середній рівень, що передбачає

часткове володіння навичками самоконтролю; лише 13,3% – низький рівень, що є порівняно невисоким показником. Водночас 41,2% майбутніх учителів фізичної культури факультету здоров'я, психології, фізичної культури та спорту показали середні результати. Лише 23,5% досягли високого рівня. Третина студентів (35,3%) не володіють достатніми механізмами управління емоціями, що може негативно впливати на їхню професійну діяльність, де потрібна витримка та врівноваженість.

43,7% студентів гуманітарно-педагогічного факультету мають високий рівень самомотивації – вони здатні підтримувати власну активність, цілеспрямованість і позитивний настрій. 46,1% – середній рівень, що передбачає відносно стабільну, але не завжди стійку внутрішню мотивацію. Лише 10,2% не вміють ефективно підтримувати власний емоційний стан. Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту: високий рівень мають лише 17,6% здобувачів освіти, половина (50,0%) – середній рівень, а 32,4% – низький. Це означає, що у багатьох студентів спостерігаються труднощі з підтриманням внутрішньої мотивації та цілеспрямованості.

За шкалою «Емпатія» майже половина студентів (48,5%) гуманітарно-педагогічного факультету мають високий рівень емпатійності – вони здатні розуміти та співпереживати іншим, що є ключовим для професії педагога; 34,9% показали середній рівень, а 16,6% – низький. Натомість 31,4% майбутніх учителів фізичної культури факультету здоров'я, психології, фізичної культури та спорту мають високий рівень емпатії, 47,7% – середній, а 20,9% – низький. Тобто емпатійність у студентів цього факультету є менш розвиненою, ніж у гуманітаріїв.

За шкалою «Розпізнавання емоцій інших людей» отримані такі результати:

- гуманітарно-педагогічний факультет: 47,2% студентів вміють чітко ідентифікувати емоційний стан інших людей, 37,0% – мають середній рівень, 15,8% – низький. Це говорить про достатній рівень соціальної перцепції;

- факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту: лише 25,8% студентів продемонстрували високі результати, 47,3% – середні, а 26,9%

– низькі. Це свідчить про те, що частина студентів не завжди коректно інтерпретує невербальні сигнали, що може обмежувати їхні педагогічні можливості.

Отже, більшість студентів гуманітарно-педагогічного факультету має високі та середні показники за всіма складовими, що дозволяє говорити про високо-середній інтегральний рівень емоційного інтелекту. Вони загалом здатні ефективно розуміти, регулювати та застосовувати емоції у професійній діяльності. У майбутніх педагогів факультету здоров'я, психології, фізичної культури та спорту домінує середній рівень емоційного інтелекту. Водночас значна частка студентів має низькі результати за окремими компонентами, особливо за управлінням емоціями та самомотивацією, що вимагає цілеспрямованої психолого-педагогічної роботи для розвитку цих умінь.

Комунікативний компонент психологічної компетентності майбутніх педагогічних працівників ми визначали за методикою «Тест на оцінку самоконтролю в спілкуванні» М. Снайдера. Рівні розвитку комунікативного контролю здобувачів освіти гуманітарно-педагогічного факультету та факультету здоров'я, психології, фізичної культури та спорту представлено в таблиці 2.3 та проілюстровано на рисунку 2.5.

Таблиця 2.3 – Рівні комунікативного контролю майбутніх освітян за факультетами, (у %)

Рівні	Гуманітарно-педагогічний факультет (n=15)	Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту (n=17)
Високий (7-10 балів)	7 студентів (46,7%)	5 студентів (29,4%)
Середній (4-6 балів)	6 студентів (40,0%)	8 студентів (47,1%)
Низький (0-3 бали)	2 студенти (13,3%)	4 студенти (23,5%)

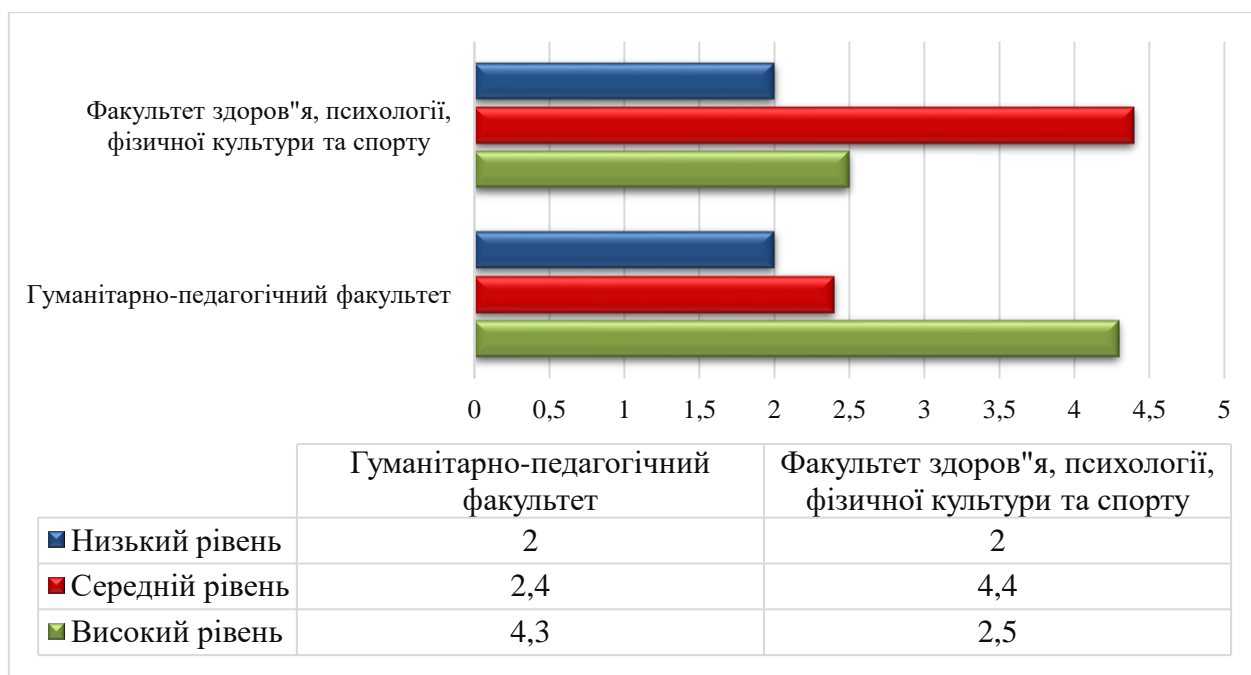

Рисунок 2.5 – Рівні комунікативного контролю майбутніх педагогічних працівників за факультетами, (у %)

Результати діагностики (рис. 2.5) засвідчують, що студенти гуманітарно-педагогічного факультету (46,7%) значно частіше, ніж студенти з факультету здоров'я, психології, фізичної культури та спорту (29,4%), демонструють високий рівень комунікативного самоконтролю. Це свідчить про їхню гнучкість у соціальних контактах, здатність змінювати стиль спілкування залежно від ситуації та враховувати очікування співрозмовника. Така тенденція є цілком закономірною, оскільки гуманітарні спеціальності передбачають велику кількість комунікативних практик (дискусії, виступи, мовні тренінги), що формує високий рівень саморегуляції у спілкуванні.

Більшість студентів обох факультетів перебуває на середньому рівні: 40,0% серед майбутніх учителів-мовників і 47,1% серед майбутніх учителів фізичної культури. Це означає, що значна частина здобувачів освіти вміє збалансовано поєднувати щирість у висловлюваннях із помірною адаптивністю до соціальних умов. Вони не завжди здатні гнучко змінювати комунікативну поведінку, однак намагаються враховувати реакції інших.

Серед студентів факультету здоров'я, психології, фізичної культури та спорту частка низького рівня (23,5%) майже вдвічі перевищує показник гуманітарно-педагогічного факультету (13,3%). Це означає, що у частини майбутніх учителів фізичної культури переважає прямолінійність, недостатня здатність контролювати власні емоційні реакції та відсутність прагнення підлаштовуватися під соціальні ролі. У майбутній педагогічній діяльності це може створювати труднощі у взаємодії з учнями та колегами.

Таким чином, результати свідчать про те, що здобувачі освіти гуманітарно-педагогічного факультету демонструють вищий рівень розвитку комунікативного самоконтролю, що пов'язано зі специфікою навчання, орієнтованою на міжособистісну взаємодію та роботу зі словом. Натомість у студентів факультету здоров'я, психології, фізичної культури та спорту простежується тенденція до більшої прямолінійності й меншої гнучкості в спілкуванні. Це вказує на необхідність цілеспрямованої роботи з формування комунікативної культури та розвитку навичок соціальної адаптивності, що є важливими складовими психологічної компетентності майбутнього педагога.

Ціннісно-мотиваційний компонент психологічної компетентності майбутніх педагогів діагностувався за методикою Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей» (адаптація І. Семків). Результати наведені в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4 – Структура цінностей майбутніх освітян за факультетами, (у балах)

Цінність	Гуманітарно-педагогічний (n=15)	Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту (n=17)
Самостійність	5,2	4,6
Стимуляція	4,1	4,8
Гедонізм	4,0	4,7
Досягнення	4,6	4,9
Влада	3,2	3,9

Безпека	4,8	4,2
Конформізм	4,4	4,0
Традиція	4,5	3,8
Універсалізм	5,0	4,4
Доброзичливість	5,3	4,7

У системі цінностей студентів-мовників (табл. 2.4) домінують доброзичливість (5,3), самостійність (5,2) та універсалізм (5,0). Це свідчить про орієнтацію на турботу про інших, взаємоповагу, гуманістичні ідеали, а також високу цінність свободи вибору й інтелектуальної автономії. Високий рівень безпеки (4,8) і традиції (4,5) вказує на прагнення до стабільності, збереження культурних норм і значущості соціальних правил. Менш виражені для цієї групи стимуляція (4,1), гедонізм (4,0) і влада (3,2), що показує їхню помірну потребу в новизні та низьку орієнтацію на домінування чи матеріальні ресурси. Загалом, їхня ціннісна структура є гуманістичною, з акцентом на альтруїзм, інтелектуальний розвиток і культурну спадкоємність. Результати діагностики свідчать, що студенти гуманітарно-педагогічного факультету орієнтовані на гуманістичні та соціально-значущі цінності (доброзичливість, універсалізм, самостійність), що узгоджується з майбутньою професією вчителя мов і літератури, де важлива міжособистісна чутливість, толерантність і культурна спадкоємність.

Провідними цінностями студентів факультету здоров'я, психології, фізичної культури та спорту є досягнення (4,9), доброзичливість (4,7), стимуляція (4,8) та гедонізм (4,7). Це вказує на орієнтацію на успіх, соціальне визнання, динамічність і прагнення отримувати задоволення від життя. Дещо вище, ніж у майбутніх учителів-мовників, у них проявлена цінність влади (3,9), що може бути пов'язано з професійними перспективами у сфері спорту, де конкурентність і лідерство мають вагоме значення. Водночас нижчі показники універсалізму (4,4), традиції (3,8) та безпеки (4,2) свідчать про меншу орієнтацію на стабільність і традиційні норми, більшу гнучкість і готовність до ризику. Їхня

система цінностей відображає практичну спрямованість, прагнення до активного способу життя та реалізації себе через динаміку й досягнення. Такі результати дають підстави стверджувати, що майбутні вчителі фізичної культури демонструють динамічні та прагматичні цінності (досягнення, стимуляція, гедонізм, влада), що відповідає особливостям професійної підготовки, орієнтованої на спортивні досягнення, конкуренцію та самореалізацію через активність.

Отже, отримані результати показують, що ціннісні орієнтації студентів різних факультетів суттєво різняться. Для студентів-мовників важливішими є духовні та міжособистісні аспекти, а для майбутніх учителів фізичної культури – особистий успіх, активність та прагнення нових вражень. Це підкреслює необхідність диференційованого підходу у формуванні психологічної компетентності майбутніх педагогів, з урахуванням специфіки їхніх домінуючих цінностей.

Таким чином, результати комплексної діагностики свідчать про наявність певних відмінностей у стилях поведінки, емоційному інтелекті, рівнях комунікативного контролю та системах цінностей студентів різних факультетів. Проте спільною є потреба у цілеспрямованому розвитку психологічної компетентності як складника професійної підготовки. Необхідність розробки тренінгу розвитку психологічної компетентності як засобу запобігання конфліктам зумовлюється такими факторами: виявленими випадками низького рівня управління емоціями та самоконтролю; потребою у формуванні гнучкості у виборі стратегій поведінки в конфлікті; важливістю гармонізації ціннісних орієнтацій із професійними завданнями майбутніх педагогів та психологів; необхідністю розвитку навичок емоційної грамотності, толерантності та конструктивного спілкування. Тренінг має стати не лише профілактичним заходом щодо запобігання конфліктам, а й ефективним інструментом професійного становлення майбутніх працівників освітньої сфери, сприяючи формуванню у них високого рівня емоційного інтелекту, комунікативної компетентності та здатності до конструктивної взаємодії.

2.3 Тренінг розвитку психологічної компетентності як засобу запобігання конфліктам у майбутніх працівників освітньої сфери

На підставі отриманих у процесі емпіричного дослідження результатів було створено тренінг, орієнтований на формування психологічної компетентності майбутніх педагогічних працівників з метою попередження виникнення конфліктів (Додаток А).

Метою тренінгу є сприяння формуванню та розвитку психологічної компетентності майбутніх педагогічних працівників як інтегрованої якості особистості, що охоплює когнітивний, конфліктологічний, комунікативний, емоційно-вольовий та ціннісно-мотиваційний компоненти, з метою підвищення здатності до ефективної міжособистісної взаємодії, конструктивного вирішення конфліктів та створення сприятливого освітнього середовища.

Загальними завданнями тренінгу розвитку психологічної компетентності як засобу запобігання конфліктам у майбутніх педагогічних працівників є:

1. Сформувати знання про сутність психологічної компетентності, природу конфліктів у педагогічному середовищі й ефективні стратегії їх запобігання та вирішення.
2. Розвинути навички самопізнання та саморегуляції, що сприяють контролю власних емоцій та поведінки в стресових і конфліктних ситуаціях.
3. Формувати комунікативні вміння, необхідні для конструктивної взаємодії з учнями, батьками, колегами, включаючи активне слухання, емпатійне розуміння та асертивне висловлювання.
4. Розвивати конфліктологічну компетентність, зокрема здатність до аналізу причин конфлікту, вибору адекватних стратегій поведінки та медіації.
5. Сприяти розвитку емоційного інтелекту, уміння управляти власними емоційними станами й адекватно реагувати на емоції інших.
6. Формувати ціннісно-мотиваційну спрямованість, що ґрунтується на гуманістичних і демократичних засадах педагогічної діяльності, толерантності, доброзичливості та відповідальності.

7. Забезпечити інтеграцію набутих знань, умінь і навичок у професійно-педагогічну діяльність як засобу створення безпечного, позитивного й продуктивного освітнього середовища.

Очікувані результати тренінгу розвитку психологічної компетентності як засобу запобігання конфліктам у майбутніх педагогічних працівників:

1. Когнітивний компонент:

- здобудуть системні знання про природу конфліктів, їх типологію та динаміку у сфері освіти;
- засвоять основи психологічної компетентності та розумітимуть її значення у педагогічній діяльності;
- ознайомляться з сучасними методами профілактики та врегулювання конфліктів.

2. Конфліктологічний компонент:

- навчаться ідентифікувати причини та стадії розвитку конфліктів;
- здобудуть навички вибору ефективних стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях;
- освоять базові техніки медіації та конструктивного вирішення суперечок.

3. Комунікативний компонент:

- розвинуть уміння активного слухання та емпатійного розуміння співрозмовника;
- опанують асертивні форми висловлювання та ненасильницьку комунікацію;
- навчаться ефективно працювати в групі, враховуючи індивідуальні особливості учасників спілкування.

4. Емоційно-вольовий компонент:

- підвищать рівень емоційного інтелекту;
- засвоять техніки саморегуляції, управління стресом та зниження внутрішньої напруги;

– розвинуть здатність зберігати емоційну стійкість у напружених педагогічних ситуаціях.

5. Ціннісно-мотиваційний компонент:

– сформулюють установку на конструктивне вирішення конфліктів та уникнення агресивних форм поведінки;

– поглиблюють гуманістичні орієнтації, пов'язані з толерантністю, доброзичливістю та взаємоповагою;

– підвищать рівень мотивації до розвитку власної психологічної компетентності у майбутній педагогічній практиці.

6. Інтегративний результат: учасники зможуть застосовувати отримані знання й навички у реальних педагогічних ситуаціях, запобігаючи конфліктам та створюючи сприятливий психологічний клімат у навчальному середовищі.

Форма організації: інтерактивний тренінг, робота в групах, рольові ігри, рефлексивні кола, міні-лекції, дискусії, вправи, техніки.

Тривалість: 7 занять по 90 хв.

Форма проведення занять: групова – від 6 до 15 учасників.

Хронометраж вправ тренінгу розвитку психологічної компетентності майбутніх педагогічних працівників як засобу запобігання конфліктам висвітлено в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5 – Тренінг розвитку психологічної компетентності майбутніх педагогічних працівників як засобу запобігання конфліктам

№ заняття	Тема	Ціль заняття	Основні вправи та активності	Час, хв.
1	<i>Вступне. Психологічна компетентність як умова ефективної</i>	Створення мотивації, усвідомлення значення психологічної	1.1 Вступ, правила групи	10
			1.2 Вправа «Знайомство через метафору»	15

	<i>педагогічної діяльності</i>	компетентності, налагодження взаємодії	1.3 Вправа «Очікування та побоювання»	15
			1.4 Міні-лекція + дискусія «Психологічна компетентність як засіб запобігання конфліктам»	20
			1.5 Вправа «Моє місце у конфлікті»	20
			1.6 Рефлексивне коло	10
2	<i>Когнітивна основа психологічної компетентності</i>	Навчити бачити психологічні механізми конфліктів, розвивати навички аналізу ситуацій	2.1 Розминка «Кубик сприйняття»	10
			2.2 Міні-лекція «Когнітивні спотворення у конфліктах: ярлики, узагальнення, приписування намірів»	15
			2.3 Аналіз кейсів «Конфлікт у класі»	25
			2.4 Вправа «Пошук альтернатив»	25
			2.5 Підсумок і рефлексія	15

3	<i>Конфліктологічна компетентність педагога</i>	Формування гнучких стратегій поведінки у конфліктних ситуаціях	3.1 Вправа «Мій стиль поведінки»	15
			3.2 Міні-лекція «Стратегії поведінки за Томасом-Кілманом»	15
			3.3 Рольові ігри «Учитель – учень» / «Учитель – батьки»	30
			3.4 Вправа «Сходи компромісу»	20
			3.5 Рефлексивне коло	10
4	<i>Комунікативна компетентність</i>	Розвивати вміння активно слухати, перефразувати та налагоджувати діалог	4.1 Розминка «Німий телефон»	10
			4.2 Вправа «Активне слухання»	25
			4.3 Вправа «Перефразування»	20
			4.4 Рольова гра «Учитель – клас»	25
			4.5 Підсумкова дискусія	10
5	<i>Емоційна компетентність і саморегуляція</i>	Навчити усвідомлювати емоції та керувати ними в	5.1 Вправа «Моє емоційне дзеркало»	15
			5.2 Міні-лекція «Емоційний	15

		професійних ситуаціях	інтелект у професійній діяльності»	
			5.3 Практика дихальних вправ і техніки «Емоційна пауза»	20
			5.4 Рольова вправа «Емоції під контролем»	30
			5.5 Рефлексія	10
6	<i>Ціннісно-мотиваційний аспект психологічної компетентності</i>	Усвідомити професійні цінності, сформувати орієнтацію на конструктивність	6.1 Розминка «Мої професійні цінності»	15
			6.2 Вправа «Цінності в дії»	20
			6.3 Дискусія «Що мотивує мене як педагога?»	25
			6.4 Вправа «Ціннісний компас»	15
			6.5 Підсумок	10
7	<i>Інтеграційне. Психологічна компетентність як ресурс запобігання конфліктам</i>	Інтегрувати знання та навички, відпрацювати їх у змодельованих умовах	7.1 Вправа «Конфлікт під мікроскопом»	20
			7.2 Рольова гра «Педагог у кризовій ситуації»	30

			7.3 Вправа «Я – компетентний педагог»	20
			7.4 Підсумкова рефлексія і зворотний зв'язок	20

Таким чином, розроблений тренінг є ефективним інструментом формування психологічної компетентності майбутніх педагогічних працівників, що виступає важливою умовою профілактики та конструктивного вирішення конфліктів у професійній діяльності. Він спрямований на гармонійний розвиток когнітивного, конфліктологічного, комунікативного, емоційно-вольового та ціннісно-мотиваційного компонентів компетентності, що у сукупності забезпечує підвищення готовності студентів до педагогічної взаємодії. Тренінг сприяє не лише набуттю знань, але й формуванню практичних умінь та особистісних якостей, необхідних для ефективного управління емоціями, налагодження продуктивного спілкування та попередження деструктивних конфліктів. У результаті підвищується рівень професійної зрілості майбутніх педагогів, їх здатність створювати позитивний психологічний клімат у колективі та підтримувати атмосферу співпраці й взаємоповаги у закладі освіти.

Висновки до розділу

Проведене емпіричне дослідження дозволило комплексно проаналізувати рівень сформованості психологічної компетентності майбутніх педагогічних працівників та визначити її ключові компоненти як важливі чинники запобігання конфліктам у професійній діяльності.

Обґрунтовано вибір вибірки та комплексу психодіагностичних методик, спрямованих на оцінку когнітивного, конфліктологічного, комунікативного, емоційно-вольового та ціннісно-мотиваційного компонентів психологічної компетентності майбутніх педагогічних працівників. Такий підхід забезпечив

цілісність дослідження, оскільки дозволив простежити взаємозв'язок між окремими складовими компетентності та визначити їх роль у процесі попередження конфліктів.

Виявлено, що рівень сформованості психологічної компетентності майбутніх педагогів є нерівномірним за різними компонентами та залежить від спеціалізації студентів. Представники гуманітарно-педагогічного факультету продемонстрували вищі показники когнітивного та ціннісно-мотиваційного компонентів, що свідчить про більшу орієнтацію на знання у сфері психології, педагогіки та гуманітарних цінностей. Водночас у студентів факультету здоров'я, психології, фізичної культури та спорту більш вираженими виявилися комунікативні та емоційно-вольові характеристики, які забезпечують здатність до гнучкої взаємодії, самоконтролю та конструктивного вирішення проблемних ситуацій. Також результати дослідження показали, що частина майбутніх педагогів має середній або низький рівень за окремими компонентами, що може створювати передумови до виникнення конфліктів у майбутній професійній діяльності.

Представлено програму тренінгових занять, розроблену на основі отриманих емпіричних результатів. Тренінг орієнтований на цілеспрямований розвиток усіх компонентів психологічної компетентності, зокрема: формування системних знань про психологічні механізми конфлікту, розвиток навичок ефективної комунікації, опанування стратегій конструктивної поведінки у конфліктних ситуаціях, підвищення рівня емоційного інтелекту та самомотивації, а також зміцнення ціннісних орієнтацій, що сприяють толерантності та співпраці. Запропонований тренінг може слугувати ефективним засобом підвищення психологічної культури, формування стійкості до конфліктних впливів і розвитку готовності до конструктивної взаємодії в освітньому середовищі.

ВИСНОВКИ

Виконане дослідження дозволило здійснити комплексний аналіз теоретичних засад і практичних шляхів розвитку психологічної компетентності студентів педагогічних спеціальностей, визначити її роль у формуванні здатності до конструктивної взаємодії та профілактики конфліктів у майбутній професійній діяльності.

У першому розділі було узагальнено наукові підходи до трактування поняття «психологічна компетентність» та розглянуто її значення у структурі професійної компетентності педагога. Встановлено, що психологічна компетентність має багатокomпонентний характер та включає: когнітивний компонент, що відображає рівень теоретичних знань із психології, педагогіки та конфліктології; конфліктологічний компонент, який визначає здатність особистості конструктивно діяти у конфліктних ситуаціях; комунікативний компонент, що забезпечує ефективність міжособистісної взаємодії та адекватність комунікативних стратегій; емоційно-вольовий компонент, пов'язаний із здатністю до емоційної регуляції, самоконтролю та витримки; ціннісно-мотиваційний компонент, який зумовлює професійну спрямованість, систему цінностей та гуманістичну орієнтацію майбутнього педагога.

Проаналізовані джерела підтвердили, що саме розвиток психологічної компетентності є необхідною умовою попередження деструктивних конфліктів, оскільки вона дозволяє поєднувати знання з практичними навичками, регулювати власний емоційний стан та налагоджувати взаємодію з іншими.

У другому розділі здійснено емпіричне дослідження рівня сформованості компонентів психологічної компетентності майбутніх працівників освітньої сфери. Для цього було застосовано низку діагностичних методик: анкету для визначення когнітивного компонента, методику К. Томаса (адаптація Н. Гришиної) для виявлення типових способів поведінки у конфліктних ситуаціях, тест М. Снайдера на самоконтроль у спілкуванні, методику Н. Холла для визначення рівня емоційного інтелекту, а також опитувальник PVQ Ш. Шварца (в адаптації І. Семків) для дослідження системи цінностей.

Результати дослідження виявили відмінності у вираженості компонентів психологічної компетентності залежно від факультету та спеціалізації студентів. Так, здобувачі гуманітарно-педагогічного факультету продемонстрували вищі результати за когнітивним і ціннісно-мотиваційним компонентами, що пояснюється спрямованістю їхньої підготовки на роботу зі словесним матеріалом, аналізом літератури, культурних і соціальних явищ. Натомість студенти факультету здоров'я, психології, фізичної культури та спорту мали більш виражені показники комунікативного та емоційно-вольового розвитку, що пов'язано з особливостями їхньої професійної діяльності, орієнтованої на активну взаємодію, командну роботу та фізичну витривалість.

У цілому було виявлено, що значна частина студентів обох факультетів перебуває на середньому рівні сформованості психологічної компетентності, що свідчить про наявність базових знань і навичок, проте недостатню готовність до їх практичного застосування в умовах професійних викликів. Водночас наявність групи студентів із низькими показниками за окремими шкалами засвідчує потребу в цілеспрямованих формах навчально-виховної роботи.

На основі отриманих даних було розроблено програму тренінгу розвитку психологічної компетентності майбутніх працівників освітньої сфери як засобу запобігання конфліктам. Тренінг включає сім занять, спрямованих на формування когнітивного, конфліктологічного, комунікативного, емоційно-вольового та ціннісно-мотиваційного компонентів. Його структура передбачає інтерактивні вправи, групові дискусії, рольові ігри, ситуаційні завдання та рефлексивні техніки.

Отримані результати дають підстави стверджувати, що психологічна компетентність виступає одним із ключових чинників запобігання конфліктам у професійній діяльності педагогів. Її розвиток дозволяє не лише знизити ймовірність виникнення деструктивних протиріч, а й забезпечити створення здорового соціально-психологічного клімату в педагогічному колективі та навчальному середовищі.

Таким чином, мета нашого дослідження досягнута.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Бакаленко О.А. Психологічна компетентність як ключова компетентність сучасного фахівця. *Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки»*. 2018. Вип. 58. С. 132-138.
2. Барінова Л.Я. Психологічна компетентність як проблема психології особистості. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського* : зб. наук. пр. 2014. № 3-4. С. 97-103.
3. Барко В.І. Аналіз наукових підходів до ставлення поняття «професійна компетентність» сучасного фахівця. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2010. № 5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e.journals/Vnadsps/2010_5/10bvikst.pdf
4. Барчі Б.В., Магерович К.В. Психологічні компетенції та компетентності сучасного вчителя. *Міжнародний науковий журнал «Освіта і наука»*. Випуск 2(35), 2023. С. 124-129.
5. Бичікова Л.А., Міхєєва Л.В. Психологічна компетентність як запорука конструктивного вирішення конфліктних ситуацій в освітньому процесі. *Стратегічні орієнтири освіти та реабілітації в умовах воєнного стану та повоєнного часу: проблеми, рішення, перспективи* : Збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2025 року). 2025.
6. Бібік Н.М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В. Овчарук. К. : «К.І.С.», 2004. С. 45-50.
7. Бондарчук О.І. Психологічна компетентність фахівця: зміст та основні підходи. *Збірник наукових праць. Психологічні науки*. Том 2. Випуск 8. С. 30-36.
8. Великий тлумачний словник української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.

9. Вербан Є.О. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики : наук.-метод. посібник / за ред. І.Г. Єрмакова. Запоріжжя : Центріон, 2005. 640 с.

10. Вітвицька С.С. Компетентнісний та професіографічний підходи до побудови професіограми магістра освіти. *Вісник Житомирського державного університету*. Педагогічні науки, Випуск 57. 2011. С. 52-58.

11. Вовк В.П. Психологічна підготовка вчителя початкових класів до роботи із соціально занедбанними учнями : дис. ... к. психол. н. : 19.00.07 ; Педагогічна та вікова психологія. Київ, 2007. 253 с.

12. Вовк В.П., Мельничук С.Л. Психологічна компетентність як важливий чинник професійного становлення майбутнього практичного психолога. *Габітус*. Випуск 26. 2021. С. 65-69.

13. Волошина О. Розвиток психологічної компетентності як складової професійного стандарту вчителя. *Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського*, 2021. С. 279-280. Відновлено з: <https://surl.li/jhpgms>

14. Гарькавець С.О. Соціальні конфлікти – пропозиція нової класифікації. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля*. Сєверодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2018. № 2 (46). С. 87-98.

15. Гарькавець С.О., Волченко Л.П. Конфлікти в освітньому середовищі: діагностика та практика вирішення: навчально-методичний посібник. Харків : Друкарня Мадрид, 2020. 92 с.

16. Головань М.С. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду. *Вища освіта України*. 2008. № 3. С. 23-30.

17. Горбатько К.М. Сутність та особливості змісту професійно-психологічної компетентності офіцерів-прикордонників [Електрон. ресурс]. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2013. № 4. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2013_4_7.pdf

18. Данилевич Л.А. Психологічні особливості соціально-психологічної компетентності майбутніх психологів. *Психологічний журнал*, (3). 2020. вилучено із <http://psyj.udpu.edu.ua/article/view/195929>
19. Дметерко Н.В., Амацьєва О.П. Основні напрями розвитку психологічної компетентності педагогів. *Габітус*. Випуск 52. 2023. С. 66-70.
20. Євтушенко О.Н. Психологічна компетентність керівника органу державної влади. *Інвестиції : практика та досвід*. 2013. № 11. С. 94-96.
21. Єрмаков Т.І. Індивідуальне розуміння концепту «Я» як ключова компетентність особистості в умовах сучасного інформаційного суспільства. *Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей*. К. : Міленіум, 2002. Вип. 6 (9). С. 200-207.
22. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII. *Голос України*. 2014. № 148 (5898).
23. Зязюн І.А. Філософія педагогічної якості в системі неперервної освіти. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2005. № 25. С. 13-18.
24. Казаннікова О.В. Психологічна компетентність педагога. URL: <http://sworld.com.ua/konfer29/1200.pdf> (дата звернення: 19.10.2019).
25. Климова К.Я. Теорія і практика формування мовнокомунікативної професійної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів : монографія. Житомир : ПП «Рута», 2010. 560 с.
26. Коврат Л.В. Особливості розвитку професійно-психологічних компетенцій майбутніх економістів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ : Київ ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. 255 с.
27. Кокурн О.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Олійник В.О. Психодіагностика лідерських якостей військовослужбовців : метод. посіб. К. : ТОВ «7БЦ», 2023. 171 с.
28. Концепція розвитку освіти України на період 2015-2025 років : Проект / Стратегічна дорадча група «Освіта». Київ, 2014. 23 с.

29. Кочерга О. Розвиток психологічної компетентності вчителя початкової школи. *Рідна школа*. 2013. № 11. С. 52-55.
30. Кошелева Н. Визначення змісту і структури психологічної компетентності майбутніх викладачів української мови і літератури . Молодий вчений, 10 (74). 2019. С. 547-551.
31. Левинська І. Б. Структура професійної компетентності майбутнього психолога: теоретичний зарубіжний досвід. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2016. Том 188. С. 27-32.
32. Мартинюк Л.А. Формування професійної компетентності викладача як ефективний засіб забезпечення якості освіти. Новоград-Волинський, 2011. 10 с.
33. Марущак О.М. Поняття компетентності у педагогічній діяльності. *Креативна педагогіка: [наук.-метод. журнал]*. Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки «Полісся». Житомир, 2016. Вип. 11. С. 97-108.
34. Мачинська Н.І. Психологічна компетентність – необхідна складова професійної компетентності майбутнього фахівця. Інженерні та освітні технології в електротехнічних і комп'ютерних системах. 2013. № 1. URL: <http://eetecs.kdu.edu.ua>.
35. Методики вивчення повсякденного стресу і способів розв'язання кризових життєвих ситуацій / О.Я. Кляпець, Б.П. Лазоренко, Л.А. Лепіхова, В.В. Савінов ; За ред. Т.М. Титаренко. К. : Міленіум, 2009. 120 с.
36. Мешко Г.М. Вступ до педагогічної професії : навч. посібник. К. : Академвидав, 2010. 200 с.
37. Мілютіна К.Л., Максимов М.В. Психологія міжкультурної комунікації: навчальний посібник. Київ : ПАТ «Віпол», 2014. 256 с.
38. Міхеєва Л.В., Бичікова Л.А. Психологічна компетентність педагога як фактор підвищення ефективності міжособистісної взаємодії в освітньому середовищі. *Psychology Travelogs*. №3. 2025. С. 61-69.

39. Науково-методичні засади формування психологічної компетентності керівників освітніх організацій у системі післядипломної педагогічної освіти : науково-методичний посібник / за наук. ред. О.І. Бондарчук. Київ : Педагогічна думка, 2012. 144 с.
40. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / za red. H.M. Bibik. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
41. Новий український тлумачний словник: близько 20000 слів і словосполучень / [укл. Н.Д. Кусайкіна, Ю.С. Цибульник; за заг. ред. В.В. Дубчинського]. Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2008. 608 с.
42. Орбан-Лембрик Л.Б. Комунікативний простір міжособистісних відносин. *Вісник Прикарпатського університету. Серія «Філософські і психологічні науки»*. Івано-Франківськ, 2003. Вип. 4. С. 130-136.
43. Панок В.Г. Психологічні проблеми професійної діяльності вчителя. *Теоретичні і технологічні засади професійної підготовки вчителя до формування соціально успішної особистості у дитинстві*. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. С. 134-146.
44. Пасічніченко А.В. Психологічна компетентність вихователя закладу дошкільної освіти. *Електронний збірник наукових праць ЗОШПО*. № 1(43). 2021.
45. Пляка Л.В., Огарь С.В. Психодіагностичний комплекс з вивчення особистості студента: практ. посібник. Х : НФаУ, 2016. 124 с.
46. Пов'якель Н.І., Котлова Л. Ціннісні орієнтації у подоланні конфліктних форм поведінки студентів. Монографія. Умань : Жовтий О. О., 2011. 143 с.
47. Полицяк Н. Формування психолого-педагогічної компетентності педагогів, які працюють із академічно обдарованими учнями. *Нова педагогічна думка*. 2015. № 3. С. 66-68.
48. Полуніна О.В. Психологічна компетентність викладача вищого педагогічного навчального закладу як чинник успішності управління процесом учіння студентів: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Інститут психології імені Г.С. Костюка АПН України. К., 2004. 16 с.

49. Пометун О.І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентісного підходу в досвіді зарубіжних країн. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. К. : «К.І.С.», 2004. С. 15-24.

50. Рамзані Е.В. Сутність поняття психологічної компетентності вчителя. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2014. № 2(61). С. 158-165.

51. Саврасова-В'юн Т.О. Зміст і структура професійно-психологічної компетентності майбутніх педагогів. *Освітологічний дискурс*. 2015. № 2. С. 241-254.

52. Субашкевич І. Р. Формування ціннісно-сислової сфери студентів педагогічних спеціальностей засобами медіапсихологічних технологій [практ. посіб.]. Львів : Растр-7, 2016. 60 с.

53. Трофименко А.О. Формування навчальних компетентностей у майбутніх учителів предметів гуманітарного циклу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Тернопіль, 2008. 22 с.

54. Уйсімбаєва Н. Розвиток професійної компетентності – шлях до підготовки висококваліфікованих фахівців. *Рідна школа*. 2006. № 9. С. 17-19.

55. Формування соціально-психологічної компетентності в учнів ПТНЗ : методичні рекомендації / [М.І. Вовковінський, Д.О. Закатнов, Л.С. Злочевська, В.Ф. Орлов,]. К. : Вид-во ПТНО НАПН України, 2015. 60 с.

56. Цільмак О.М. Складові структури компетентностей. *Наука і освіта* : науково-практичний журнал Південно-наукового Центру АПН України, 2009. № 1-2. С. 128-134.

57. Цільмак О.М. Формування психологічної компетентності у курсантів закладів вищої освіти МВС України. Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України. Харків, 2018. С. 124-127.

58. Шевченко Л.І. Новий словник іншомовних слів: близько 40 000 слів і словосполучень / [Л.І. Шевченко, О.І. Ніка, О.І. Хом'як, А.А. Дем'янюк; за ред. Л.І. Шевченко]. К. : АРІЙ, 2008. 672 с.
59. Шпичак І.П. Психологічна підготовка керівника навчального закладу до роботи в умовах соціально-економічних змін. *Нова педагогічна думка*. 2014. № 2. С. 25-27.
60. Щербак О.І. Психолого-педагогічні засади професійного розвитку і саморозвитку педагога професійного навчання в контексті освіти впродовж життя. *Педагогіка і психологія*. 2015. № 2 (87). С. 27-34.
61. Яхно Т. Конфліктологія та теорія переговорів. К. : Вид-во Центр навчальної літератури, 2019. 168 с.
62. Boyatzis R.E. The competent manager: A model for effective performance. New York : Wiley. 1982. 308 p.
63. McClelland D. Identifying competencies with behaviouralevent interviews. *Psychological Science*, 9(5), 1998, pp. 331-339.
64. Schlussfolgerungen des Rates vom 12. Mai 2009 zu einem strategischen Rahmen für die europäische Zusammenarbeit auf dem Gebiet der allgemeinen und beruflichen Bildung («ET 2020»). *Amtsblatt der Europäischen Union*. 28.05.2009. С. 2-10.